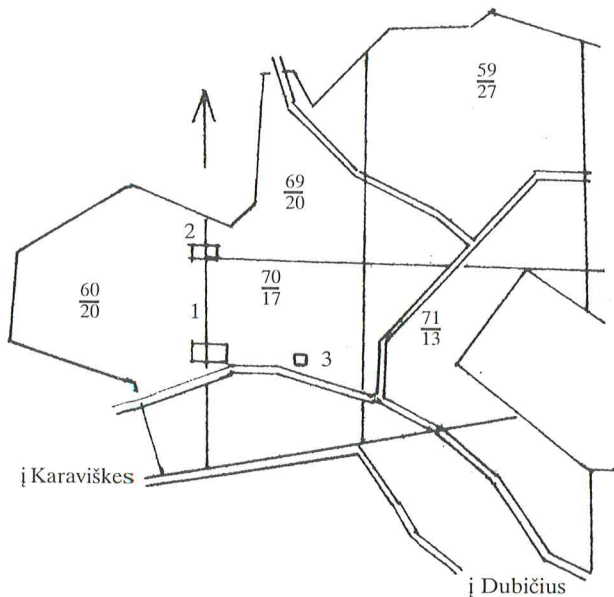

BARZDŽIO MIŠKO GYVENVIETĖ

RIMUTĖ RIMANTIENĖ

Barzdžio miško akmens ir žalvario amžiaus gyvenvietė buvo rytiniame kyšulyje į buvusį Dūbos ežerą (pav. 1). Iš šiaurės, vakarų ir pietų jį supa pelkėtos pievos – buvęs ežeras, o rytuose iki pat Dubičių tęsiasi aukštuma. Kyšulys yra apaugęs pušų ir lapuočių mišku. Šis miško galas ir vadinamas Barzdžio mišku (žr. p. 68). Miškas priklauso Varėnos miškų ūkio Paąžuolės girininkijai. Tyrinėtas plotas (pav. 2) yra prie kelio, dešiniuoju Ūlos upės krantu per mišką einančio iš Karaviškių į Dubičius. 150 m į rytus nuo vakarinio miško galo mišką kerta proskyna – kvartalinė linija tarp 69/20 ir 70/17 miško kvartalų. 1981 m. vasarą šioje tuo metu ką tik išartoje proskynoje buvo aptikta titnagų ir puodų šukių. 1981/82 m. žiemą didžioji ploto, numatyto tyrinėti, dalis buvo plynai iškiršta, paliekant tik neišrautus kelmus. Tai labai palengvino tyrinėjimus.

Apie 20 m į šiaurę nuo kelio buvo matyti buvusio ežero kranto riba. Tyrinėti pradėta žemiau šio krantelio, t. y. 17 m į šiaurę nuo kelio.

1 pav. Tyrinėto ploto situacija Barzdžio miške

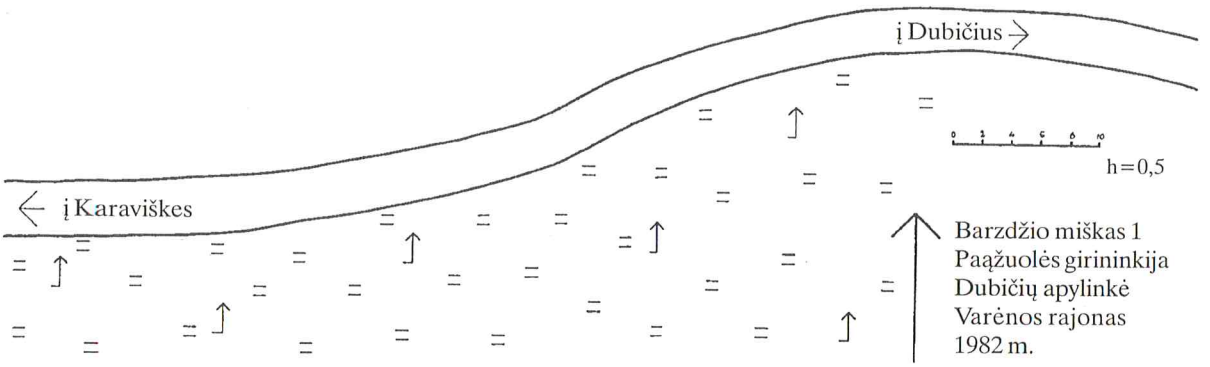
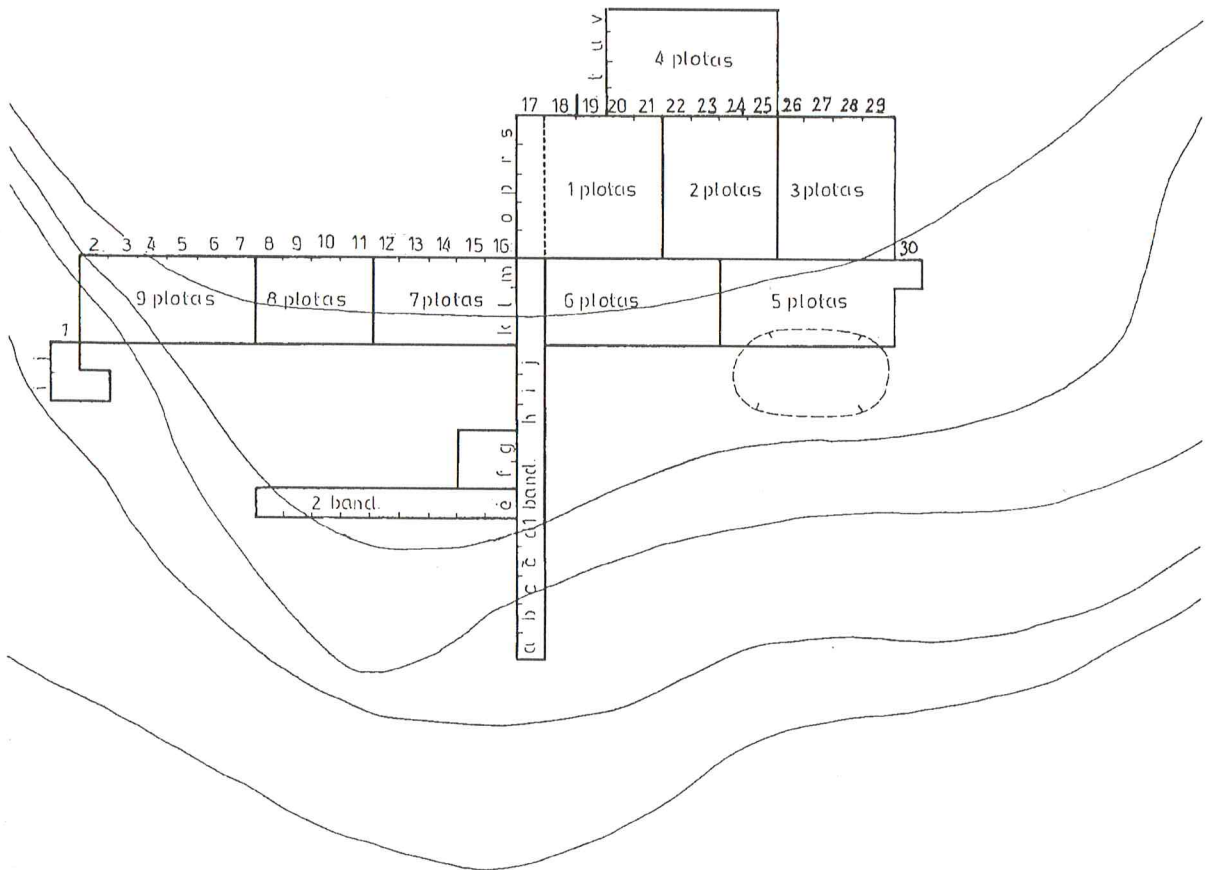
Per pusantrą mėnesio buvo atidengtas 808 m² plotas. Nors patys pakraščiai pasiekti ne visur (buvo labai apaugusiose vietose), tačiau galima sakyti, kad pagrindinė gyvenvietės dalis iširta. Tyrinėjimus vykdė Lietuvos istorijos instituto archeologinė ekspedicija, vadovaujama R. Rimantienės.

KULTŪRINIS SLUOKSNIS IR ŽIDINIAI

Padarius bandomąsias perkasas iš pietų į šiaurę (per proskyną) 17 a–s kv. ir jai statmenai iš vakarų į rytus 8–17 e kv., paaiškėjo, kad tik šiaurinis plotas išlikęs geriau, o pietinė 22 m ilgio dalis daugiausia apnaikinta. Jos kraštas buvo plaunamas ežero, nuo viršutinės terasėlės slinko kultūrinio sluoksnio liekanos, o vėliau – pietiniame pakraštyje buvusi kaimvietė, palikusi savo ugniakurų pėdsakus, žistos keramikos, kaltinių vinių. Todėl atskirai aprašysime pietinę ir šiaurinę tyrinėto ploto dalis.

Pietinio ploto (8–17 a–j kv.) išilginiame pjūvyje aiškiai buvo matyti daug kartų paplautas buvusio ežero krantas (pav. 3)¹. Pietiniame perkasos gale (17 a kv.) buvo toks susisluoksniavimas: po 8 cm storio velėna slūgsojo 12 cm storio užplautas juodas ežerinių nuosėdų sluoksnis, po juo 28 cm storio balto užpilto smėlio sluoksnis. Žemiau 12 cm storio pilko smėlio sluoksnis, vėl 18 cm storio baltas sluoksnis, 16 cm storio pilkas sluoksnis, 25 cm storio juodas, 35 cm storio pilkas sluoksnis ir 155 cm nuo žemės paviršiaus pasirodė jau tikrasis ežerinis juodas sluoksnis. Buvo matyti, kaip ežero krantas į šiaurę kilo aukštyn. Tačiau jis daug kartų buvo plautas, nes iki 15 m nuo perkasos pradžios vis buvo aptinkama protarpiais užplautų juodų ežerinių tarp sluoksnelių. Taip pat skersiniame bandomosios perkasos pjūvyje buvo matyti, kur baigėsi ežero plautas ruožas.

¹Tyrinėjimų ataskaita ir brėžiniai saugomi Lietuvos istorijos instituto rankraštyne. Radiniai yra Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Vilniuje, inv. Nr. 2255:1–379.

2 pav. Tyrinėto ploto planas. Braižė V. Rimantiėnė

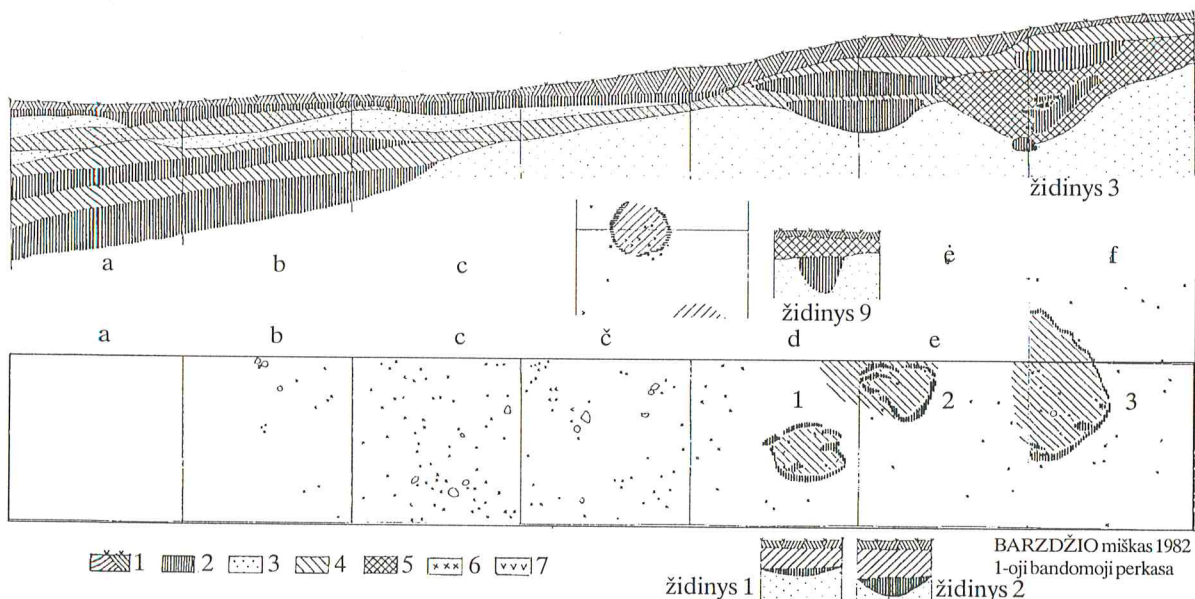
Radinių (neskaitant kelių vėlyvųjų šukelių) buvo maža ir tie aiškiai nuslinkę nuo viršutinės terasos, ežero potvynių perkilnoti. Jie slūgsojo sumišai visuose sluoksniuose. Tyrinėjimų pradžioje bandyta radinius fiksuoti pasluoksniui, tačiau pačiame dugne aptikus žiestų šukių, paaiškėjo, kad toks skirstymas neturi prasmės.

Nepaisant visų perkilnojimų, šioje dalyje išryškėjo keletas židinių ir duobių (pav. 3).

Židiniai Nr. 1 ir 2 buvo šalimais, 17 d ir e kv. Židiny Nr. 1 buvo beveik kvadrato viduryje, po velėna ir pilko smėlio sluoksniu, 35 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Jo viršus buvo 95x75 cm ploto, ovalus, pakraščiuose kiek išskydęs, 12 cm gylis. Židiny buvo pilnas tamsiai pilkos žemės su ryškesnėmis anglių kruopelėmis daugiausia pakraščiuose. Anglių kruopelių buvo ir po židiniu baltajame smėlyje. Židinyje nerasta jokių radinių. Iš jo padėties matyti, kad židiny vėlyvas, nors virš jo užslinkusiame pilkame sluoksnyje aptikta titnago dirbinių. Apie 60 cm nuo jo į šiaurės vakarus, taip pat po pilkuoju sluoksniu, atsidendę labai panašus židinėlis Nr. 2. Jo vakarinę dalį dengė juodo ežerinių nuosėdų sluoksnelio pakraštys, o rytinę – tik pilkas smėlis. Židiny slūgsojo 44 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, buvo 80x70 cm ploto ir 24 cm gylis per vidurį. Jis taip pat buvo pilnas tamsiai pilko smėlio su smulkiais angliukais. Židinyje nebuvo radinių, tik virš jo užslinkusiame smėlyje rasta šiek tiek titnago nuoskalų.

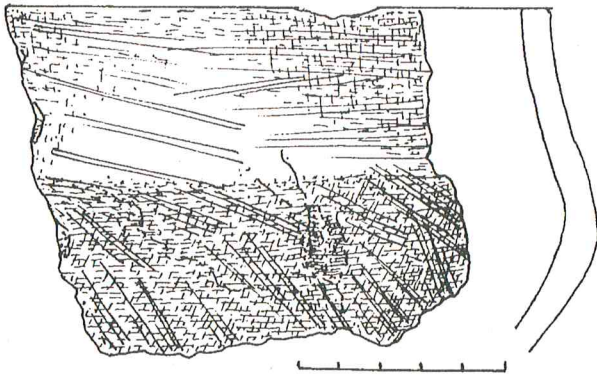
Židiny Nr. 3 buvo kiek toliau nuo buvusio ežero kranto ir apie 2 m aukščiau jo. 9–10 f kv. išryškėjo didelė

ovali 180 cm ilgio duobė. Židiny aiškiai nukentėjęs nuo potvynių ir pietiniame pakraštyje tarsi kirstas – matyt, išplautas vandens. Ties juo (16–17 e–f kv.) išryškėjo tokie sluoksniai: po plona velėnos danga slūgsojo 20–25 cm storio pilko smėlio sluoksnis. Po juo – geltonas smėlis, kuriame, 70–90 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, buvo matyti įstriži smulkių angliukų tarp sluoksneliai. Po jais, taip pat įstrižai per visą židinį, pradėdant 70 ir iki 130 cm gylis nuo žemės paviršiaus,ėjo 15–20 cm storio anglėta juosta. Pačiame židinio dugne, apie 140 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, buvo matyti atskiras dar ryškesnis apie 30 cm skersmens ir 15 cm storio juodulys. Tarp anglėtųjų intarpų buvo galima pastebėti geltono ir papilkėjusio smėlio tarp sluoksnelių. Iš to galima spręsti, kad židiny buvęs įkastas vėliau, negu susidarė geltonasis sluoksnis, kuris buvo akmens bei žalvario amžiaus gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Šis židiny buvo kurtas ir gesintas ne viena kartą užpilant jį aplinkos geltonu ir pilku smėliu. Jo dugne gulėjo aprūkęs 8 cm skersmens akmuo ir mėtėsi šiek tiek titnago nuoskalų, patekusių, matyt, židinį užpilant akmens amžiaus kultūrinio sluoksnio smėliu. Židinio dugne, vakarinėje pusėje, gulėjo didelė stora brūkšniuoto puodo šukė. Tai didžiulio Brūkšniuotosios keramikos kultūros dubens liekana (pav. 4). Daugiau atskirų brūkšniuotų šukių buvo rasta išsibarsčiusių vakariniame kyšulio pakraštyje. Galbūt šiam židiniui priklausė ir stulpavietė už 140 cm į šiaurės vakarus nuo židinio (9 f kv.), kuri išryškėjo 60 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, įleista į 40 cm gylį. Ji buvo 12 cm skersmens, smailėjančiu galu, juoda – išdegusi.

3 pav. Pietinė bandomosios perkastos dalis ir židinių Nr. 1, 2, 3 ir 9 pjūviai 1 – velėna, 2 – juosvas smėlis, 3 – baltas smėlis, 4 – pilkas smėlis, 5 – gelsvai rusvas kultūrinis sluoksnis, 6 – titnagai, 7 – puodų šukės. Braižė V. Rimantienė

4 pav. Brūkšniuotosios keramikos šukė iš židinio Nr. 3
Piešė autorė

Židinio radiokarboninė data (anglys iš dugno):
(Vs-482) 2300 ± 100 bp.

Taigi židiny su šia brūkšniuotąja šuke priklausė ankstyvajam geležies amžiui. Tai galėjo būti aukų židiny, nes jis buvo gana gilus, gesinamas, kaip ir akmens amžiaus aukų židiniai, užpilant aplinkos smėliu. Kūrentas tik progomis ir nevalomas.

Dar toliau į šiaurę, rytinėje 17 g–h kv. sienoje, išryškėjo židiny Nr. 4. Jo vietoje tuoj po velėna buvo 40 cm storio pilkas sluoksnis, ilinkęs ties židinio viduriu. Po juo buvo matyti 240 cm ilgio ir 20 cm storio juodas židinio sluoksnis. Jame rasta apie 30 žiestų puodų šukių ir geležinis skiltuvas, buvo atsitiktinai patekusių titnagų.

Į vakarus nuo šios grupės, 11 e kv., 45 cm nuo žemės paviršiaus, buvo neryškus židiny Nr. 5. Jis buvo netaisyklingai ovalus, 75x55 cm ploto ir 10 cm gylio. Aplinkui buvo pilkas smėlis. Židinyje nieko nerasta.

Šiai grupei, be abejo, priklausė ir šiaurinio ploto pietiniame pakraštyje, 23 k kv., aptiktas židiny Nr. 9. Jis prasidėjo 35 cm gilyje nuo žemės paviršiaus, buvo 65 cm skersmens ir 45 cm gylio, smailėjantis į dugną, panašiai kaip židiny Nr. 3. Židiny buvo pilnas tamsiai pilko smėlio su suodžių gurvuoliukais. Jo paviršiuje rastos 3 lygios puodų šukelės ir keletas titnago nuoskalų. Į pietvakarius nuo jo, apie 1 m skersmens plotelyje, buvo išskydusių suodžių.

Židinio anglys buvo datuotos radiokarboniniu metodu: (Vs-486) 1790 ± 150 bp.

Galbūt data ir šiek tiek pavėlinta, nes anglys paimtos iš negilaus smėlio sluoksnio, bet, šiaip ar taip, rodo, kad židiny priskirtinas vėlyvajai grupei.

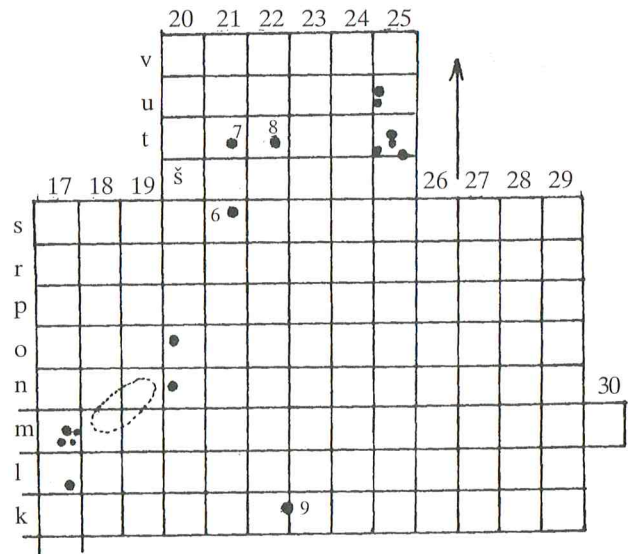
Taigi visi 6 pietinės tyrinėto ploto dalies židiniai buvo daug vėlesni už titnagus, kurie užplauti virš jų. Jie ne vieno laikotarpio. Židiny Nr. 3 turėjo būti ankstyvojo geležies amžiaus pradžios. Galbūt šiam laikotarpiui priklausė ir židinių Nr. 1, 2, 5, 9 liekanos. Tačiau židiny Nr. 4 jau aiškiai palikęs ir iš vėlyvos kaimvietės (todėl jo antra pusė nekasinėta).

Beveik visame šiame plote aptikta vėliau atplautų, daugiausia smulkių titnago nuoskalų. Taip pat daug suplautų smulkių titnago nuoskalėlių buvo rasta ir 1a–b kv. Tai būdinga ežerų pakrančių sampilova.

Tik šiauriniame šio ploto gale, jau kultūriniame sluoksnyje, pasitaikė atsitiktinių dirbinių: kelios ankstyvos šukelės ir net paleolitinio tipo strėlės antgalis.

Šiaurės rytiniame plote (17–30 k–v kv.) kultūrinis sluoksnis buvo gana vienodas. Paviršių dengė 10–15 cm storio velėnos ir miško žemės sluoksnis. Po juo – 10–40 cm storio pilkas smėlis, žemiau – 20–40 cm storio gelsvai rusvas sluoksnis. Radiniai pradėdavo rodytis pilkojo ir rusvojo sluoksnio sandūroje, tačiau pagrindinis radinių sluoksnis buvo rusvasis. Jame rastos visos pagrindinio sluoksnio šukės ir dauguma titnagų. Tačiau titnagų pasitaikydavo ir pilkajame sluoksnyje, ir velėnoje, jau šalia žiestų šukių. Tad, matyt, sluoksnis buvo daug kartų niokotas – paplautas ežero potvynių, vėliau buvęs kaimvietės dirbamas laukas ir galiausiai suniokotas sodinant mišką.

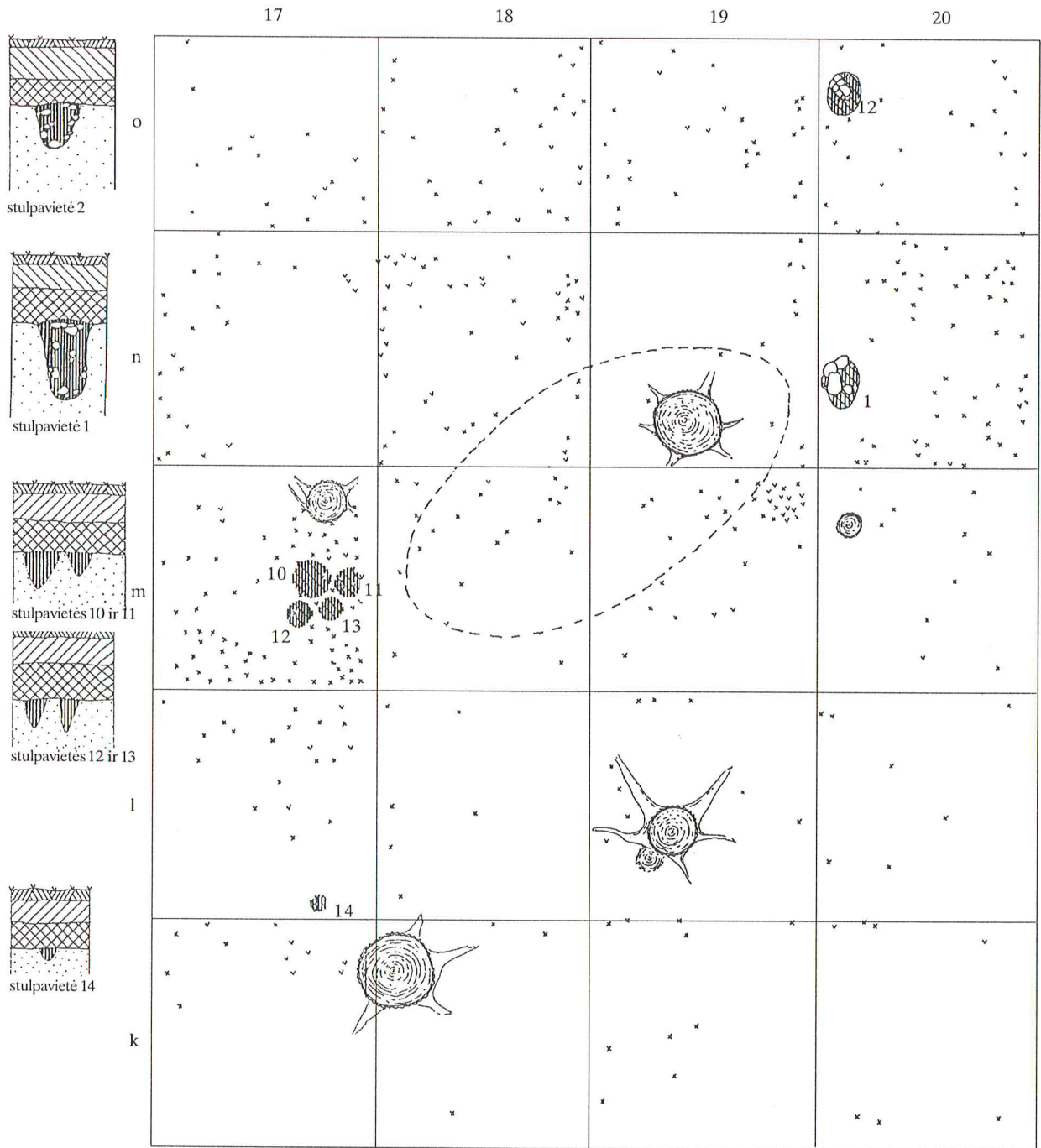
Rusvajam kultūriniam sluoksniui priklausė į nejudintą žemę įleistos stulpavietės ir židiniai (pav. 5; 6). Išryškėjo dvi stulpaviečių, duobelų ir židinių grupės: pirmoji pietvakarinėje šio ploto dalyje (17–20 l–o kv.), antroji šiaurės rytinėje (21–25 s–u kv.) Tai aiškiai pastatų liekanos, tačiau jų tiek nedaug, kad neįmanoma net apytiksliai apibrėžti kokius nors pastatų kontūrus. Pasitengsime kiekvieną jų apibūdinti.

5 pav. Židinių (numeruoti), stulpaviečių (be Nr.) ir įdubų (punktyras) išsidėstymas šiaurės rytinėje tyrinėto ploto dalyje

Pirmajai grupei priklausė 7 stulpavietės. Šios grupės šiaurinėje pusėje, 20 o ir n kv., buvo išlikusios dvi labai vienodos stulpavietės, 2 m viena nuo kitos. Pirmoji stulpavietė (20 n kv.) išryškėjo 60 cm gilyje nuo žemės

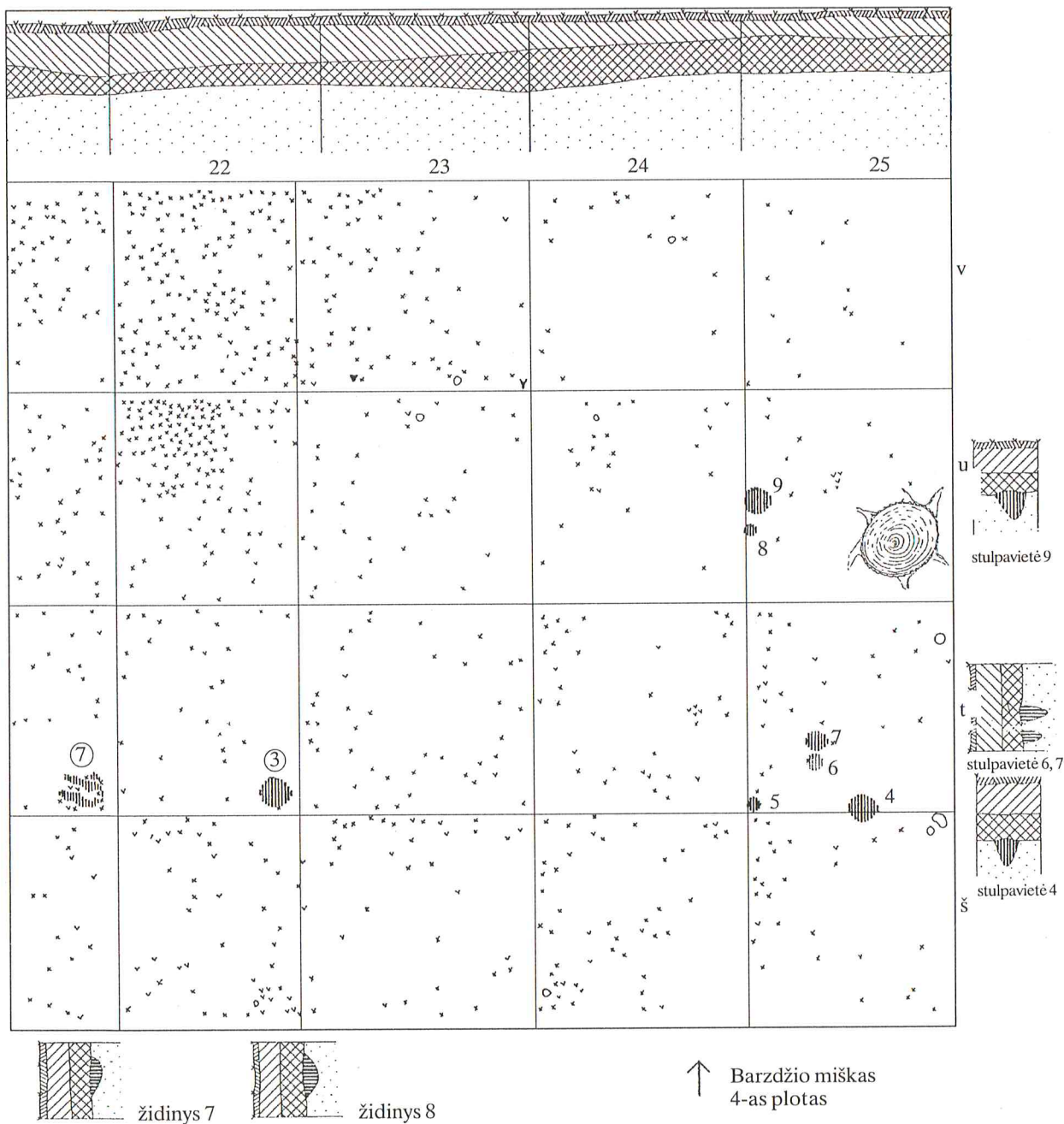

6 pav. Šiaurės rytinės tyrinėto ploto dalies plano iškarpa su pirmos grupės stulpaviečių 1, 2, 10–14 pjūviais. Braižė V. Rimantiene

paviršiaus, po rusvuoju sluoksniu. Pjūvyje buvo matyti, kad tai išdegusio 30 cm storio ir 70 cm gylio stulpo liekanos. Jis buvęs apkamšytas akmenimis, kurie, stulpui degant, sukritę į vidų. Jo paviršiuje buvo daug suodžių. Stulpas buvęs įkastas į žemę, nenusmailintas, todėl ir prireikė pakamšyti jį

akmenimis. Akmenys buvo įvairaus dydžio, didžiausi iki 16 cm skersmens. Jie buvo apdegę ir aprūkę iš apačios. Mažųjų akmenų pasitaikė per visą stulpo gylį, o dugne gulėjo didelis apvalus akmuo, kuris, matyt, buvo įleistas įkasant stulpą, kad šis tvirčiau stovėtų ir nesmegtų.

7 pav. Šiaurės rytinės tyrinėto ploto dalies plano iškarpa su antros grupės židinių (apskritimai) Nr. 7, 8 ir stulpaviečių Nr. 4, 6–9 pjūviais. Braižė V. Rimantienė.

Lygiai už 2 m į šiaurę nuo šios buvo visai panaši 2-oji stulpavietė, taip pat po rusvoju sluoksniu. Jos paviršiuje irgi buvo daug suodžių. Viršuje stulpavietė buvo ovali, 30x40 cm ploto, žemyn siaurėjo iki 30x30 cm. Stulpas taip pat buvęs apkamšytas akmenimis (didžiausias akmuo 14 cm skersmens). Jo gylis 35 cm. Dugne stulpas taip pat buvęs atremtas į 15 cm skersmens akmenį.

Apie 3 m nuo 20 n kv. stulpavietės į pietvakarius vienoje vietoje 18 m kv. išryškėjo 4 stulpaviečių grupelė. Visų jų galai nusmailinti, tad stulpai buvę įkalti į žemę. Jų storis nuo 32 iki 18 cm, gylis nuo 20 iki 30 cm (stulpavietė 13).

250 cm į pietus nuo keturių stulpaviečių grupės po rusvoju sluoksniu išryškėjo dar viena stulpavietė

18 l kv. Ji buvo 12 cm storio ir 10 cm gylio, nusmailintu galu, pilna tokios pat pilkos žemės, kaip ir kitos (stulpavietė 14).

Tarp šios stulpaviečių grupelės ir įkastinių stulpaviečių matyti ovalus rusvojo sluoksnio sustorėjimas iki 120 cm gylio nuo žemės paviršiaus. Galbūt tai būsto liekanos, bet jo ryškesnių kontūrų nepavyko nubrėžti.

Antroje grupėje buvo 6 stulpavietės ir 3 židiniai.

Toliausiai į pietus buvo nutolęs 21 s kv. židiny Nr. 6. Jis išryškėjo 45 cm gilyje nuo žemės paviršiaus po labai plonu rusvoju sluoksniu. Židiny buvo ovalus, 80 cm ilgio, 40 cm pločio ir 15 cm gylis. Jame ir aplink jį rasta labai daug pagrindinio kultūrinio sluoksnio puodų šukių su stulpiukų įspaudais ir duobutėmis kaklo linkyje. Židinio radiokarboninė data: (Vs-487) 2970±160 bp. Data, be abejo – kiek pavėlinta, nes židiny buvo labai arti žemės paviršiaus.

Kiti du maži židiniukai Nr. 7 ir Nr. 8 buvo 225 cm į šiaurę nuo šio, 21 ir 22 t kv. (pav. 7: žid. 7, 8), apie 2 m vienas nuo kito. Židinio Nr. 7 buvo išlikęs tik 12 cm storio dugnelis. Židiny slūgsojo 50 cm gilyje nuo žemės paviršiaus, buvo 35x45 cm ploto, nelabai ryškus, nelygiais pakraščiais. Jame rasta kelios neaiškios šukelės ir keli titnagėliai.

150 cm į rytus nuo židinio Nr. 7, 22 t kv., tame pat gilyje rastas židiny Nr. 8. Jo plotas 30x40 cm, gylis 18 cm. Radinių jame nebuvo.

Už 4–5 m į rytus nuo šių židinių liekanų išryškėjo 6 gana stambios stulpavietės, visos po rusvoju sluoksniu (pav. 7, stulpavietės 4–9).

Ties 25 š–t kv. riba išliko stambi stulpavietė Nr. 4. Viršuje ji buvo 24 cm skersmens, į apačią smailėjanti ir įleista į 25 cm gylį po rusvoju sluoksniu. Stulpavietė, matyt, vienu kartu sudegė, nes joje buvo išlikusių gana stambių anglių. Antra stulpavietė (25 t kv.) Nr. 5 buvo 80 cm atstumu nuo minėtosios į vakarus. Viršuje ji buvo ovali, 12x16 cm ploto, juodos spalvos, smailėjančiu galu, įleista į 20 cm gylį po rusvoju sluoksniu.

Tarp šių abiejų, 40 ir 55 cm atstumu į šiaurę, šalimais stovėjo dvi stulpavietės Nr. 6 ir Nr. 7–17 ir 20 cm skersmens ir 18 bei 25 cm gylis. Abi buvo pilnos juodos žemės. Dar toliau į šiaurę, 25 u kv. vakariniame pakraštyje, šalimais stovėjo vėl tamsiai pilkos spalvos žemės pilnos dvi stulpavietės – Nr. 8 ir Nr. 9. Pirmoji buvo 10 cm skersmens ir 8 cm gylis, antroji 25 cm skersmens ir 30 cm gylis. Plonoji, matyt, buvo skirta storajai parenti.

Visi šie duomenys dar labai mažai gali pasakyti apie čia stovėjusius pastatus. Stulpavietės ir židiniai, be abejo, buvo to paties laikotarpio. Įkasti stulpeliai, apkamšyti akmenimis, būdingi nebe akmens, o vėlesniam laikotarpiui: tokių aptinkama ankstyvuosiuose piliakalniuose. Matyt, būdamos taip negiliai žemėje, jos galėjo išlikti tik

išdegusios, kitos sunyko. Taip pat židinių išlikę tik dugneliai. Galima tik spręsti, kad pastatai buvę jau didesni ir tvirtesni negu akmens amžiuje, nes jų stogus palaikė stori ir gerai įtvirtinti stulpai, dar papildomai paramstyti. Stulpai rėmėsi į duobių dugne padėtus akmenis.

KERAMIKA

Keramikos šukelės, glūdėjusios labai ploname ir negilame smėlio sluoksnyje, buvo labai smulkios ir plačiai pasklidusios. Nepavyko atsekti jokių stratigrafinių duomenų. Net šukių išvaizda buvo gana vienoda: rusvą spalvą jos buvo įgavusios ne tik nuo degimo, bet ir nuo slūgsojimo geležingame smėlyje.

Visą rastąją keramiką bandėme suklasifikuoti pagal 4 požymius: medžiagos tankį, puodo paviršiaus apdailą, puodo formą ir ornamentiką. Visi šie požymiai yra glaudžiai tarpusavyje susiję, ir negalėtume nė vieno iškelti į pagrindinę vietą. Keramikos grupes turėtume apibūdinti pagal kartu paimtus visus požymius, juo labiau kad ne visas šukeles galima būtų sudėti į grupes pagal vieną kurį požymį. Beje, reikia paisyti ir to, kad keramika yra rankų darbas ir ne visad gaminta tos pačios giminės žmonių (pvz., iš kitur atitekėjusių moterų), be to, visada atsiras griežtai neapibrėžiamų pereiginių formų.

Molio masės tankio požyriu šioje gyvenvietėje galėtume išskirti 3 ryškesnes grupes, kurias sąlyginai pavadinsime A, B, C grupėmis.

A grupės puodų molio masėje daug augalinių ir visai mažai (ar ir visai nėra) mineralinių priemaišų. Masės tankis labai nedidelis – maždaug iki $d = 1,35$. Apytiksliai toks buvo visų šios grupės puodų masės tankis, nors pasitaikė šukelių (pvz., 16 e kv. rastoji, puošta duobutėmis), kurių masės tankis $d = 0,97$.

B grupės puodų masėje buvo matyti daug stambių mineralinių, ypač grūsto kvarcito priemaišų, nors pasitaikydavo ir šiek tiek augalinių. Molio masės tankis $d = 1,65–1,75$.

C grupės puodų molio masėje vyrauja smulkesnės mineralinės priemaišos. Masės tankis viršija daugiau kaip 1,8. Pasitaikė (25 t kv.) šukė $d = 2,02$ tankio.

Apdaila labai priklauso nuo molio masės pobūdžio. A grupės puodų paviršius paprastai tik ranka išlygintas. Tuo tarpu B grupės puodų paviršius, norint paslėpti išsišovusias stambias mineralines (ypač kvarcito) priemaišas, paprastai dar apglaitytas plonu riebaus molio sluoksneliu – angobu ir būna labai lygus. Priemaišos išsimuša tik vidinėje puodo sienelėje, ypač gerai matomos lūžyje. C grupės puodų apdaila yra labai įvairi. Kai kurie puodai, dar su stambiomis priemaišomis, būna net labai kruopščiai angobuoti, o su smulkesnėmis tik ranka aplyginti, kai kurie neryškiai brūkšniuoti.

Puodo forma – tai trečiasis požymis. Tačiau šioje gyvenvietėje ne dažnai pavykdavo atstatyti visą formą. Vis dėlto gana daug pasako atskiros puodų kaklelių ir dugnelių šukės. Ryškiausiai skiriasi dugnelio pavidalas. Šioje gyvenvietėje pasitaikė ir smailiadugnių, ir plokščiadugnių puodų. Iš smailiųjų dugnelių, beje, tebuvo likusios mažos nuolaužėlės, iš kurių vis dėlto buvo galima spręsti buvus smailius dugnelius (pav. 8:20, 25; 9:22). Visos šios šukelės buvo mažo tankio molio masės, ($d = 1,19$) priskirtinos A grupei. Daug daugiau rasta plokščių dugnelių briaunų, pagal molio masę priskirtinų B grupei (pvz., 6 m kv. dugnelio $d = 1,66$), su gausiomis mineralinėmis priemaišomis ir angobuotu paviršium. Jų skersmenų iš mažų nuolaužų nepavyko nustatyti. Didesni gabalai buvo išlikę C grupės puodų dugnelių. Jie būna labai išlygintu paviršium, kai kurie apie 10 cm skersmens.

Puodų kaklelių formos dažnai kartojasi įvairiose kultūrose ir įvairiais laikotarpiais, tad pagal kaklelius sunkiau grupuoti. Pats paprasčiausias yra lengvai S pavidalo išriestas kaklelis, būdingas ir ankstyviausiems, ir vėlyviausiems (pav. 8:18, 24; 9:21, 25). Tuo tarpu puodai ryškiai išmaugtu kakleliu (pav. 8:1, 5; 9:1; 12:2–5) jau pasitaikė tik B grupės su angobuotu paviršiumi puodų. Dar ryškiau išsiskiria puodai, kurių kaklelio linkis labai ryškus ir dar pabrėžtas duobučių ar skylių eilute, o briauna plati ir nusklembta į išorę (pav. 11:1, 4, 5, 10, 12). Tai rodo buvus puodynės pavidalo puodus gana išpūstu pilveliu. Molio tankis $d = 1,65$.

Visai kitoks yra tulpės pavidalo puodo kaklelis, iš išorės pastorintas (pav. 11:11; 12:1, 4). Tai C grupės puodai, kurių molio masės tankis $d = 1,84$. Ir tik vieną šukę galima apibūdinti kaip tiesaus statmeno kaklelio puodo (pav. 11:13).

Kaip pastebėjome, dažnai visi minėtieji požymiai sutampa, tačiau būna ir nukrypimų. Todėl apibūdinami keramiką stengsimės atsižvelgti į visus šiuos požymius kartu. Klasifikuodami ją pabandėme sugrupuoti ir pagal ketvirtąjį požymį – ornamentikos elementus ir motyvus, nors neteikiame jiems svarbiausios reikšmės. Taip darėme tik dėl to, kad tai yra akivaizdžiausias požymis, bet kaskart stengsimės pasekti ornamento santykį su kitais požymiais.

Siekėme, kad šios gyvenvietės keramikos apibūdinimas padėtų ir aiškinant visos Nemuno kultūros keramikos raidos dėsninumus.

Ornamentikoje išskyrėme 10 elementų grupių. Atskiri elementai kartojasi įvairiose pagal kitus tris požymius išdėstytose grupėse. Motyvai jau ryškiau siejasi su atskiromis grupėmis. Tačiau aiškiau grupes galima išskirti tik pagal visų požymių visumą. Apibūdinime radinius pagal elementus, motyvus ir jų paplitimą tyrinėjame plote.

Duobutės – pats paprasčiausias puošybos elementas, kuriuo puoštus puodus priskirti atskiriems raidos etapams galėtume tik sugretinę su visais kitais požymiais. Apskritomis duobutėmis be papildomų elementų buvo puošta ir pati lengviausia puodo šukė iš 16 e kv., kurios molio masės tankis $d = 0,97$. Gana lengvos molio masės buvo ir kiek atloštas taurelės pakraštėlis (12 l kv.) šiek tiek angobuotu paviršium (pav. 8:18). Duobutėmis sudaromos ir skersinės kelių eilių juostelės ant kaklelio ar pilvelio (pav. 8:10, 14, 20). Dviejų eilių duobučių juostelėmis buvo puoštas ir B grupės puodas (pav. 8:13), kurio masės tankis $d = 1,62$. Tačiau B grupės puodų puošyboje duobutės ypač būdingos kaip papildomas elementas, perskiriantis raštų eilutes kaklo linkyje. Taip buvo perskirtos apvijinių išpaudų eilutės (pav. 8:1), stulpiukų eilutės (pav. 10) ar ryškiai išskirtas puodo kaklas (pav. 11:1, 4, 5, 12). Šių puodų paviršius paprastai apglaištytas, o molio masė B arba C tipo. C tipo puodai retkarčiais ant kaklo ir petelių buvo papuošti atskiromis, tarsi atsitiktinėmis gražiai apskritomis duobutėmis bei skylutėmis (pav. 12:2–4). Išlikusi ir neaiški duobučių ir įraižų kombinacija ant C tipo masės puodo paviršiaus (pav. 11:7).

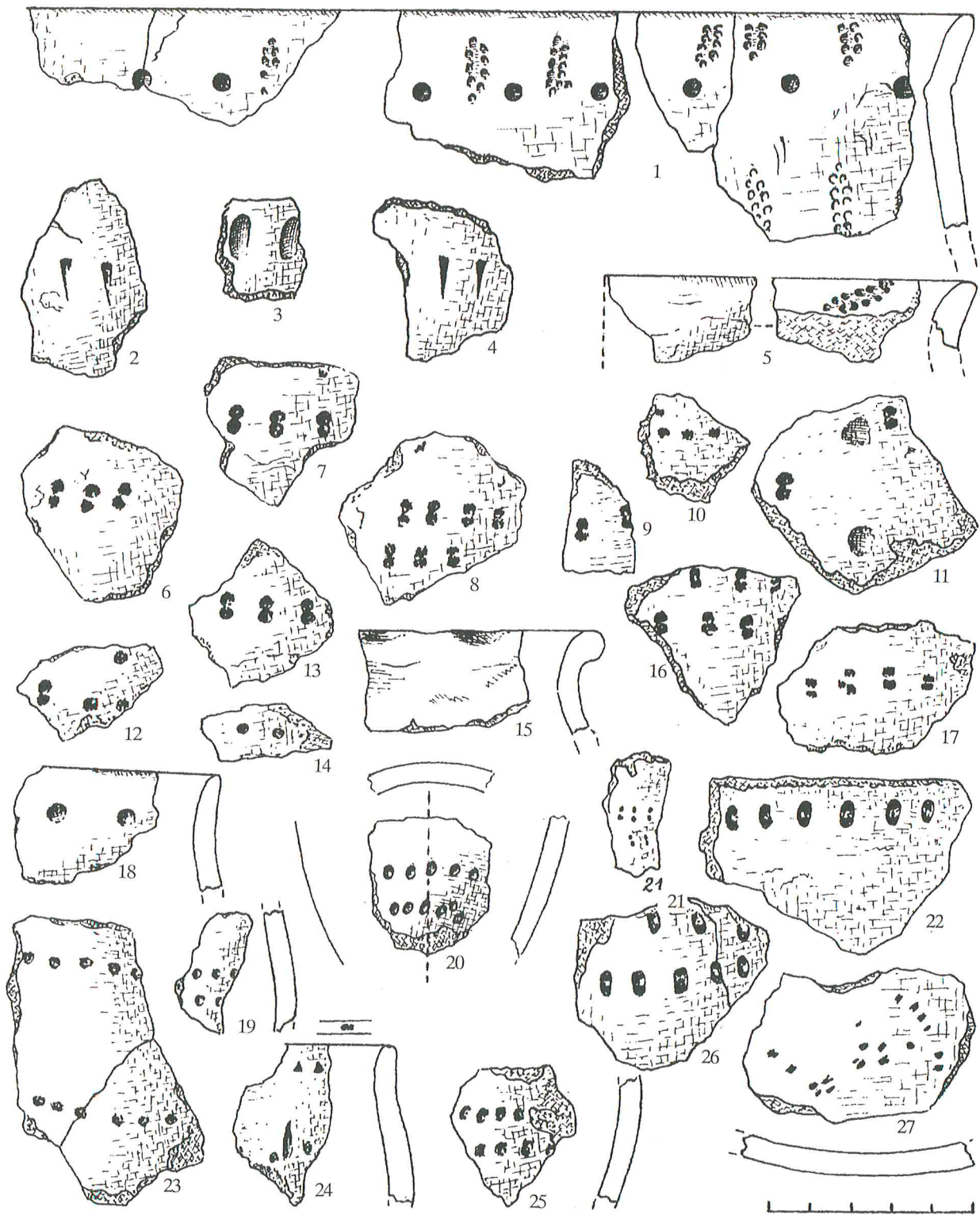
Keturkampės duobutės, derintos su įpjovomis, buvo ant pastorintos puodo briaunos (pav. 11:6). Pasitaikė ir beveik trikampių (pav. 11:5), ir ovalių, pailgų duobučių (pav. 8:3).

Taigi duobučių puošybos elementai nėra susieti su kitais keramikos požymiais. Tačiau galima pastebėti, kad ankstyviausio tipo keramikoje dažnai tai būna vienintelis puošybos motyvas, o vėlesnėje paprastai kombinuojamas su kitais ir tėra tik papildomas.

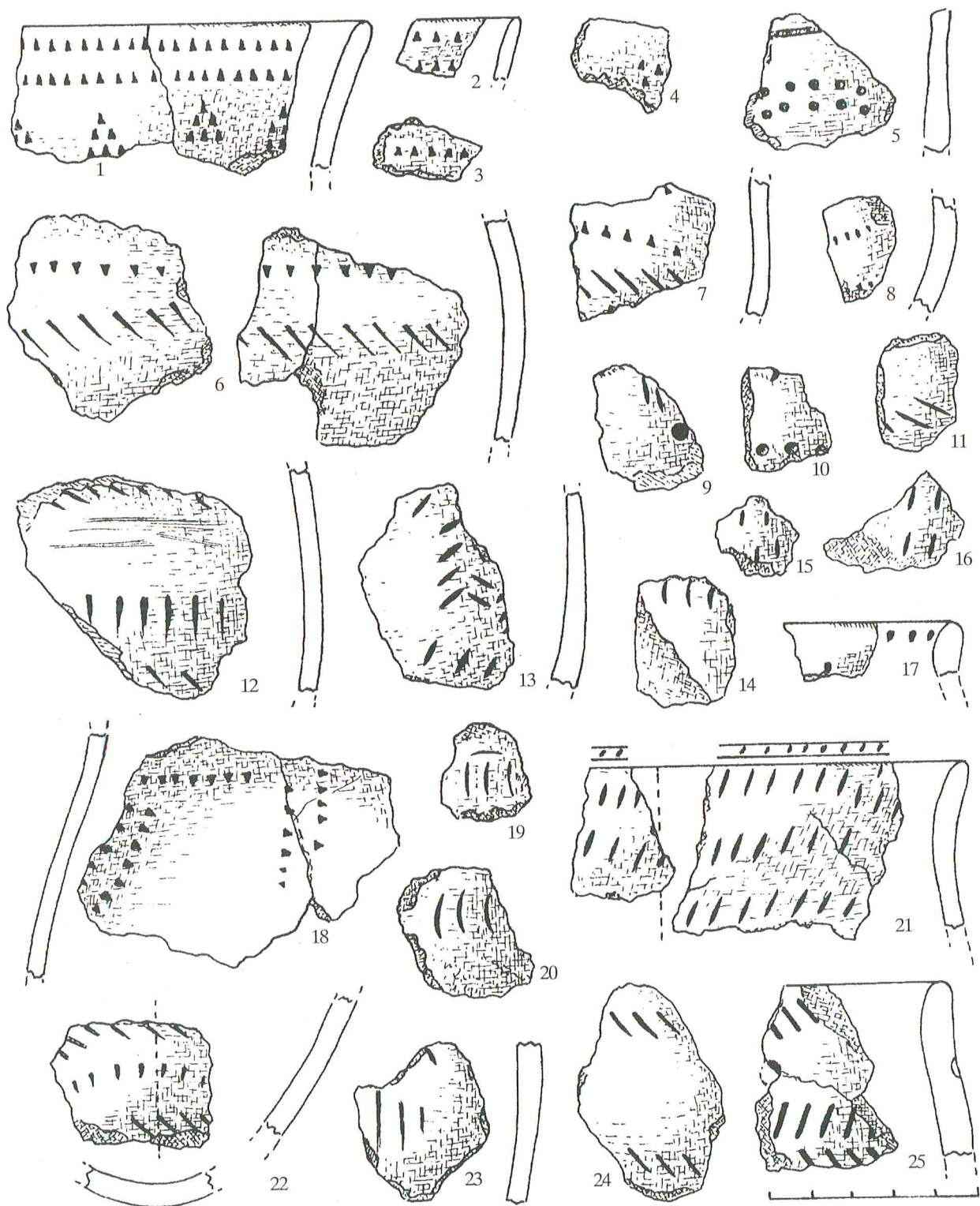
Dvidantis išpaudėlis – dvi sujungtos duobutės. Tai mažo tankio molio masės puodų ($d = 1,18$) būdingas papuošimas, todėl šios šukelės išlikusios prastai, dažnai būna apzulinčios ir sunku atsekti bent pagrindinius šių puodų bruožus. Iš ornamentikos sistemų galėtume spręsti, kad taip buvo puošti bent 3 puodai. Beje, jų šukelės koncentravosi grupelėmis. Vienoje grupelėje buvo dviem lygiagrečiomis eilutėmis papuoštų puodų šukių (pav. 8:6–9, 11, 12, 13). Vienas puodas buvo puoštas, matyt, šachmatine tvarka išsibarsčiusiomis duobutėmis pakaitomis su dvidančiais išpaudėliais (pav. 8:11). Buvo ir ryškiau keturkampių dvidančių išpaudėlių (pav. 8:17). Apie šių puodelių formą neką galima pasakyti, nes neišliko nė vienos pakraščio briaunos. Tačiau mažai gaubtų sienelių nuolaužos ir pora šukelių netoli smailaus dugnelio (pav. 8:20, 25) rodytų, kad tai turėjo būti mažai profiliuoti ankstyvo tipo smailiadugniai puodeliai.

Dvidantis išpaudėlis pasitaikė ir kaip sunkesnės molio masės puodelių papuošimas (pav. 8:22, 26). Šių puodų masėje šalia grūsto kvarcito buvo matyti nemaža

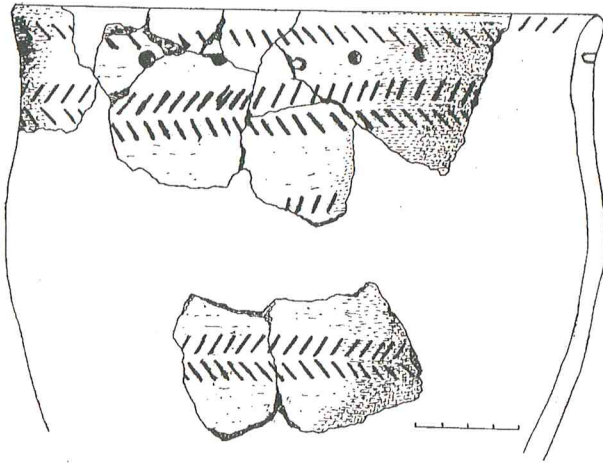

8 pav. Keramika, puošta dubutėmis, apvijiniais, dvidančiais ir pleištukų išpūdais. Piešė autorė

9 pav. Keramika, puošta trikampėliais, įpjovomis ir pleištukais. Piešė autorė

10 pav. Vieno puodo, puošto stulpeliais ir duobutėmis, šukės. Piešė autorė

augalinių priemaišų, masės tankis $d = 1,74$. Jų išpaudėliai vis dėlto skiriasi: jie didesni, ovalūs, o dvi išpaudo viršūnėles galima išžiūrėti tik išpaudo dugne. Prie šios grupės reiktų priskirti ir retai pasitaikantį smulkų dvidantį išpaudėlį (pav. 8:21).

Dvidantis išpaudėlis kartais pasikartoja ir daug sunkesnės molio masės ($d = 2,02$) vėlyvesnio tipo puodose. Tai perlinėmis juostelėmis puošto, tankios masės, dailiai apglaistyto puodo puošybos papildomas elementas vidinėje puodo atlošo pusėje (pav. 11:3).

Pleištukais ir įpjovomis dažniausiai buvo puošiami palyginti mažo tankio molio masės puodai. Jų masėje būna ir grūsto kvarcito trupinių, todėl paviršius kartais daugiau ar mažiau nuglaistomas. Didžioji taip puoštų puodų dalis priskirtina A grupei. Jų molio masės tankis būna $d = 1,84$ (pav. 9:6, 7), $d = 1,36$ (pav. 9:13), $d = 1,19$ (pav. 9:22), $d = 1,34$ (pav. 8:2, 4). Tačiau buvo ir tankesnės masės puodų, kaip pav. 9:25, kurio tankis $d = 1,63$. Pleištukams labai artimos įpjovos; jos taip pat dažniausiai būna įstrižos. Iš jų išdėstomos skersinės juostelės (pav. 9:21, 24) ar net statmena eglutė (pav. 9:13).

Nors tai vienas iš primityviausių ornamentikos elementų, tačiau aptinkamas ir tankios molio masės puodų puošyboje, dažniausiai jau kaip papildomas elementas, ypač plačioms puodų briaunoms puošti (pav. 11:1, 5, 10, 12).

Pleištukai ir įpjovos dažnai kombinuojami su kitais puošybos elementais – su duobutėmis (pav. 11:9, 10) ir ypač dažnai su smulkiais trikampėliais (pav. 9:6, 7, 22).

Iš kelių išlikusių šukelių netoli dugno (pav. 9:22) atrodo, kad bent dalis jų buvo smailiadugniai ir tik truputį atriestu kakliuku.

Vėlyvųjų tankios molio masės puodų puošyboje įpjovos kartais būna lyg pasimetusios ar atsitiktinės (pav. 11:9; 12:8).

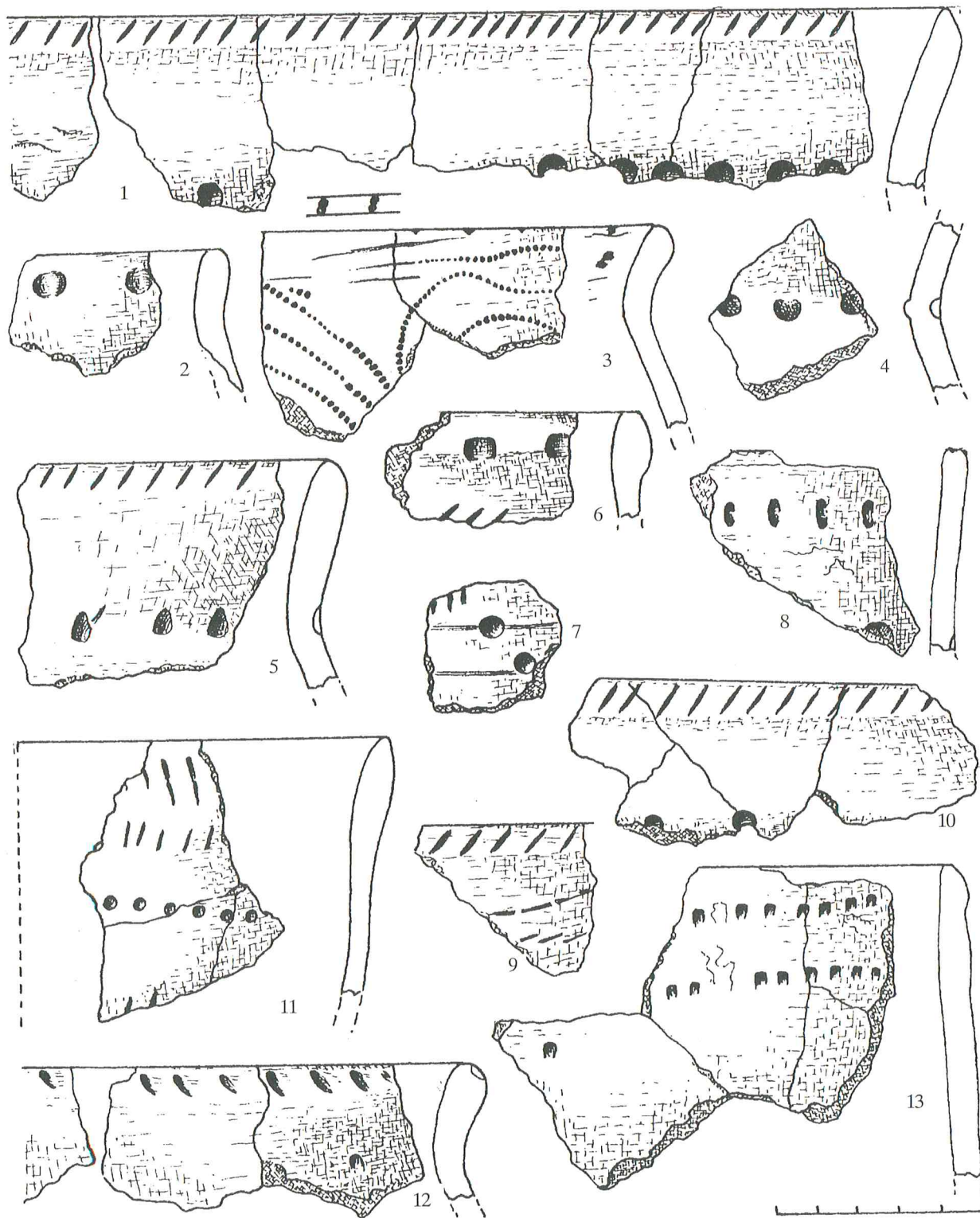
Trikampėlių bei grūdėlių išpaudai dažnai kombinuojami su minėtaisiais pleištukų elementais. Tai ypač būdinga lengvos molio masės puodams, kurių $d = 1,34$ (pav. 9:6, 7) ar net $d = 1,19$ (pav. 9:22). Šie puodeliai turėjo būti smailiadugniai. O tuo tarpu grynų trikampėlių kompozicijomis puošti tikrai tankesnės masės puodai, kurių $d = 1,72$ (pav. 9:1) ar $d = 1,79$ (pav. 9:18). Iš trikampėlių buvo sudarytos gana įvairios kompozicijos. Vienas puodelis, kurio likusios tik kelios pakraščio šukelės (pav. 9:1–4), buvo puoštas penkių trikampių išpaudėlių grupelėmis. Puodelis buvo plonomis sienelėmis, lygaus paviršiaus, išpaudėliai ryškūs. Puodo kaklelis buvo atloštas, tačiau apie dugnelį nieko negalima pasakyti. Kita dar įdomesnė kompozicija, deja, ne visa išlikusi, rodo ant kaklelio buvus skersinę trikampių juostelę ir nuo kaklo linkio žemyn sklindančius spindulius (pav. 9:18). Puodas, atrodo, buvęs puodynėlės pavidalo.

Tai pačiai grupei skiriame ir smulkius grūdėlių pavidalo išpaudėlius, kurie beveik nesiskiria nuo trikampėlių (pav. 8:27; 9:8, 17).

Nagų išpaudais puoštosios šukelės buvo su augalinėmis ir smulkiais grūsto kvarcito priemaišomis molio masėje. Jų tankis toks pat, kaip puoštųjų smulkiais trikampėliais bei grūdėliais (pav. 9:11, 14, 19, 20). Tai, matyt, įpjovų papuošimo atmaina. Išlikusios nedidelės nuolaužėlės nieko nesako apie ornamento kompoziciją. Iš išpaudų nevienodumo galima spręsti buvus kokius 3 taip puoštus puodus.

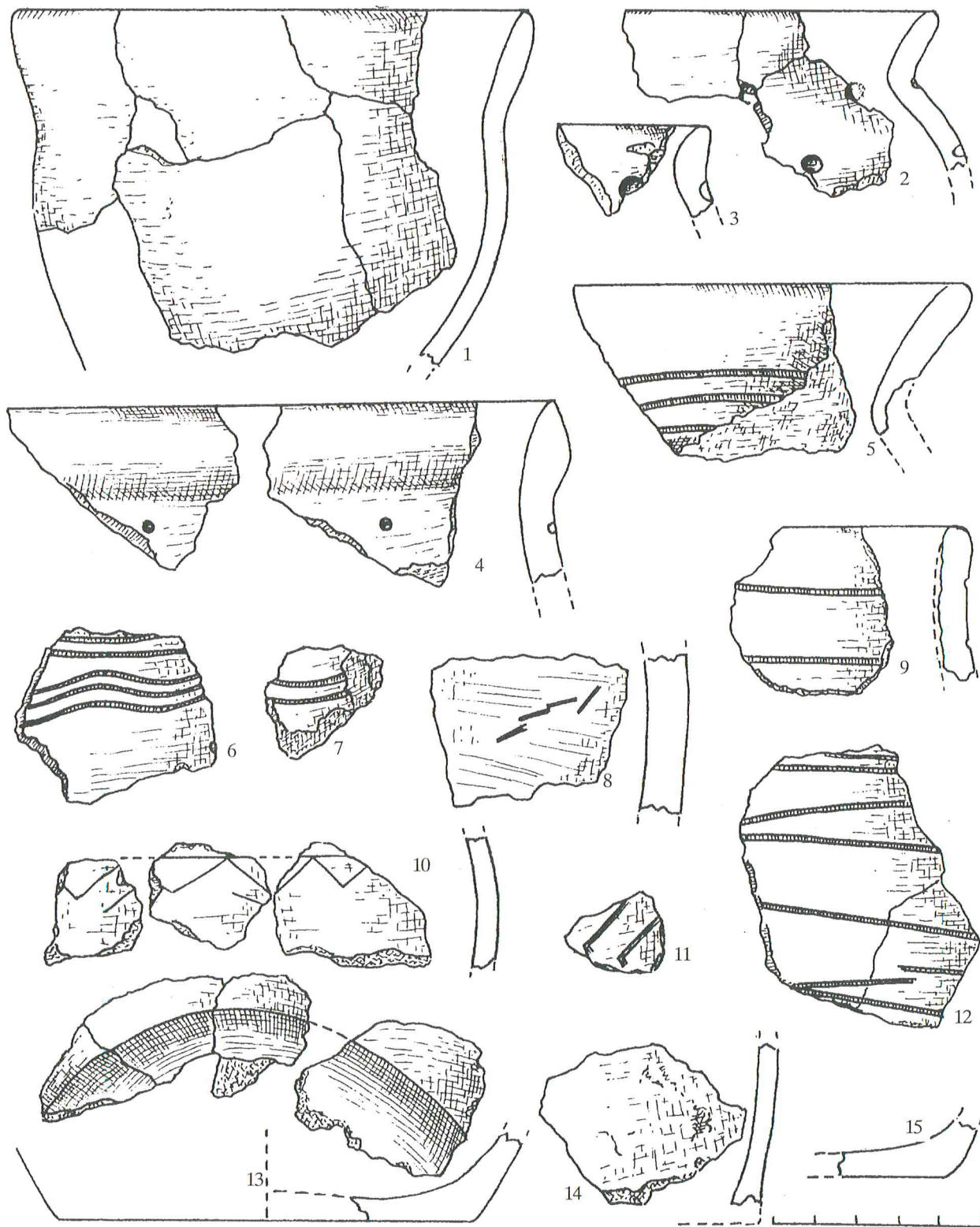
Stulpeliai – tiesūs, pailgi, beveik keturkampiai išpaudėliai, kartais artimi įpjovoms ar pleištukams. Šioje gyvenvietėje surinkta keletas įvairių dydžių, tačiau gana vienodų puodų šukių. Daugiausia šukių buvo vieno puodo, gulėjusio 28 o ir 29 m kv. (pav. 9:25; 10). Puodas buvęs apie 23 cm skersmens anga, kiek atverstu kakliuku, paplatintas per pilvelį ir aiškiai siaurėjantis dugno link. Pakraštėlis puoštas viena įstrižų stulpelių eilute, po ja – eilutė duobučių, daugelyje vietų pradurtų kiaurai. Ant pilvelio buvusios bent trys juostos žuvų ašakų pavidalu išdėstyti įstrižų išpaudėlių Molio masės tankis $d = 1,65$. Lygiai taip pat papuoštų ir net tokios pat molio masės įvairių dydžių puodėlių šukių buvo ir daugiau. Net visai mažo plonasienio puodelio kaklelio šukė buvo lygiai taip pat, tik daug mažesniu išpaudėliu papuošta. Aiškiai matyti, kad šitaip puošti puodai išėjo iš vienos šeimos rankų. Jie ir paplitę ribotame šiaurės rytiniame ploto pakraštyje.

Apvijnis išpaudas taip pat dažniausiai priskiriamas prie primityviausių papuošimų. Tačiau neolitinėje Nemuno kultūroje pasitaiko nedažnai, o šioje gyvenvietėje taip puošti ne ankstyviausi puodai. Tokie išpaudai aptikti tik dviejų puodų šukėse. Vieno didelio puodo buvo išlikusios 5 ne visur sutampančios kaklelio šukės

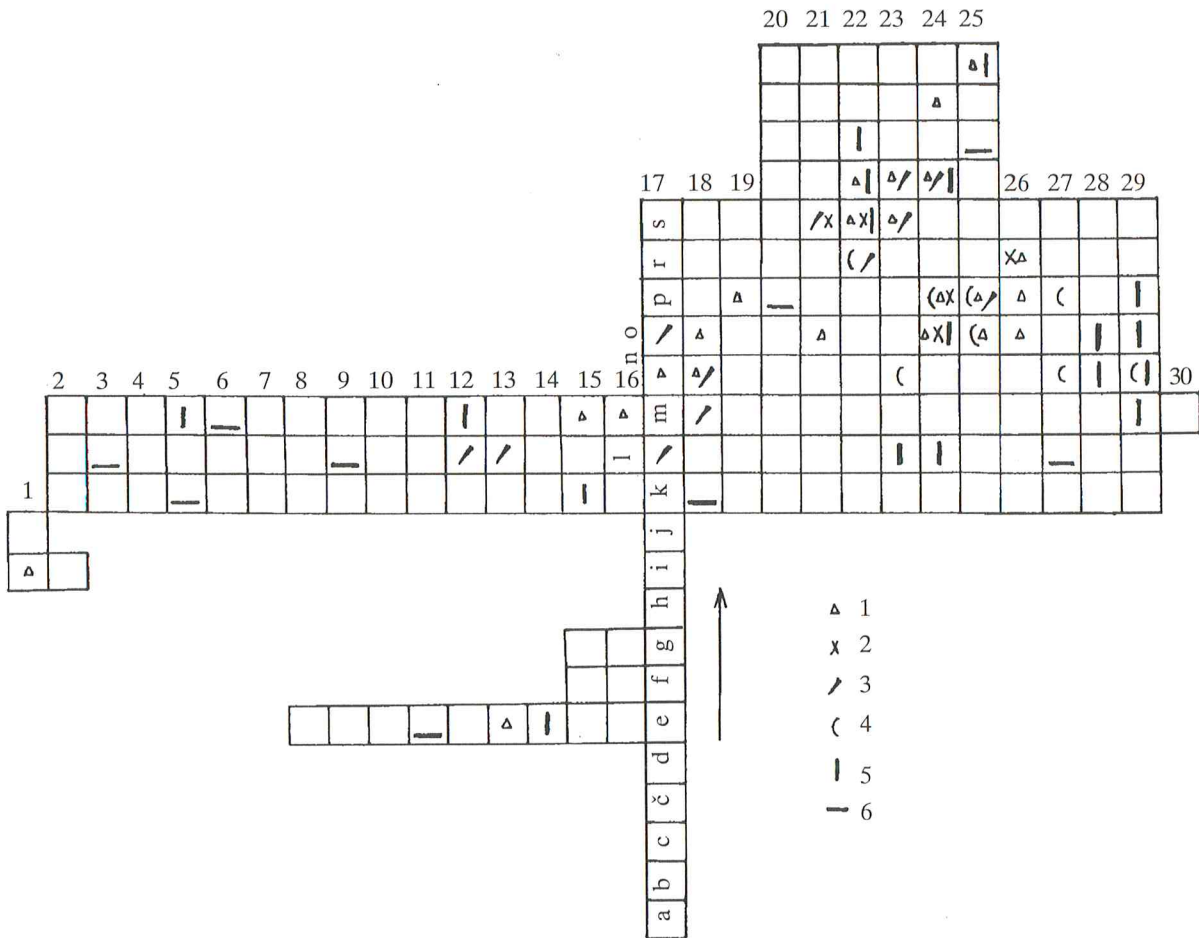

11 pav. Keramika, puošta dubutėmis, perlinėmis juostelėmis ir apverstais lašiuokais. Piešė autorė

12 pav. Keramika, puošta juostelėmis, įraižomis ir lygiu paviršium. Piešė autorė

13 pav. Kai kurių keramikos ornamentikos motyvų paplitimas tyrinėtame plote: 1 – trikampių ir grūdelių išspaudėliai, 2 – dvidančiai išspaudai, 3 – pleištukai, 4 – nagų išspaudai, 5 – stulpiukai, 6 – juostelės

(pav. 8:1), papuoštos greičiausiai imituotų apvijinių išpaudų eilėmis, perkirstomis duobučių eilute. Jų molio masės tankis $d = 1,49$, priemaišos įvairios, paviršius labai nuglaistytas. Antro puodo likusi tik briaunos dalelė (pav. 8:5). Puodo kaklelis buvęs trumpas ir kiek atriestas, ant atlošo vidaus buvo išpausti įstriži apvijiniai išpaudai. Paviršius taip pat apglaištytas.

Kokia buvusi viso puodo forma, pasakyti negalime. Galėtume tik spėlioti pagal rastąsias šukeles, kad puodų anga buvusi plati, o dugnelis siauras ir plokščias. Puodų molio masė yra tokia pati, kaip rastų plokščių dugnelių nuolaužų.

Perlinėmis eilutėmis buvo papuoštas tiktai vienas puodas, kurio dvi šukės rastos per 5 m nublokštos viena nuo kitos (23 š ir 25 t kv.). Tai buvo labai tankios molio masės ($d = 2,02$), su smulkiomis mineralinėmis priemaišomis puodas. Jo paviršius buvo lygiai apglaištytas, todėl ornamentas išspaudas labai ryškus. Ornamentas išdėstytas lankais, tačiau visos sistemos

atsekti nepavyko (pav. 11:3). Eilutėse matyti tolygiai mažėjantys perliukai, tad atrodo, kad jos turėjo būti išpaustos virvute, apvyta kita virvute. Šalia šio išpaudo vidinėje atlošo pusėje ir ant briaunos kartojasi dvidančiai išpaudėliai.

Apverstais lašiuokais taip pat buvo papuoštas tik vienas tankios molio masės ($d = 1,83$) puodas iš 25 u kv. (pav. 11:13). Jis labai skyrėsi nuo kitų tokiais primityviais išpaudėliais puoštų puodų ir savo sunkumu, ir profilio tiesumu. Tai buvęs, be abejo, kibiro pavidalo puodas, skirtingas nuo kitų šios gyvenvietės puodų.

Juostelių elementų radome ne vienoje puodo šukėje. Ornamentikos sistemos buvo labai paprastos, tačiau matyti, kad taip buvo puošti bent 5 puodai. Paprasčiausios yra skersinės juostelės ant puodo kaklelio (pav. 12:5, 9). Vieno puodelio ornamentas tiesios juostelės buvo užbaigtos vingiuota eilute (pav. 12:6, 7). Kito puodo viena šukė rodo, kad kai kurie, matyt, buvo ištaisai padengti netvarkingomis skersinėmis juostelėmis

(pav. 12:12). Vienoje šukelėje matyti laužtinės juostelių linijos (pav. 12:11).

Šitaip buvo puošti tankios molio masės puodai. Vieni buvo ryškiai atloštu (pav. 12:5), kiti beveik statmenu kakliuku (pav. 12:9). Jie buvo plokščiadugniai, kaip rodo plokščių dugnų tokia pati molio sudėtis. Dugneliai ryškiai siaurėjantys (pav. 12:15), kartais beveik statmeni (pav. 12:14).

Įraižomis papuoštą turime tik vieną puodelį. Išlikusi petelių dalis, per kurią aplink ėjo plona skersinė įraiža ir nuo jos žemyn nukarę įrėžti trikampiai (pav. 12:10). Atskiros įraižėlės rodo, kad pagražinimas galėjo būti sudėtingesnis. Tai turėjusi būti tankios molio masės plonasiene puodynėlė apglaiстыtu paviršium.

Lygiu paviršiumi šukės nėra atsitiktinės. Tai buvę tam tikrų formų puodai, kurie ir neturėjo būti ornamentuojami. Prie šios grupės priskiriame ir tuos, kurie kartais papuošiami retais įspaudėliais (pav. 12:2, 4). Visi jie paprastai gaminami ir didelio tankio molio masės ir jiems svarbiausia yra pati puodo forma.

Pabandėme keramiką išdėstyti planigrafiškai. Deja, tai padaryti pagal visus keturis požymius buvo neįmanoma. Turėjome pasitenkinti išdėstę bent pagrindinius ornamentikos elementus (pav. 13). Apie šiaurinio ploto vidurį išryškėjo dvi aikštelės su ankstyvojo tipo keramika, papuošta dvidančiais įspaudais, pleištukais su trikampėliais, nagų įspaudais. Atskira grupelė ties 10–11 kv. eile buvo paplitusi keramika, puošta tik pleištukais su trikampėliais, kartais dar duobutėmis. Atskirų šukelių pasitaikė ir plačiau išbarstyta.

Šiaurės rytinėje tyrinėto ploto dalyje išryškėjo antra ornamentikos grupė. Jai ryškiausiai atstovauja šukės, papuoštos kai kuriais sudėtingesniais ornamentais: stulpiukų, apverstų lašiukų ir apvijiniais įspaudais.

Ir trečioji grupė, kurios ryškiausias atstovas yra juostelių ornamentas, paplitusi daugiausia vidurinėje tyrinėtojo ploto juostoje.

Planigrafinis bandymas ne ką davė, nes vėlesnieji šios vietovės gyventojai nuolat niokojo ankstyvesniųjų palikimą, neskaitant vėjo, vandens, pašalo ir dabartinės žmonių veiklos padarinių.

Keramikos kilmė

A grupės keramika savo molio masės sudėtimi (vyrauja organinės kilmės priemaišos) ir smailiadugne mažai profiliuota puodo forma yra artima įvairių Vidurio Europos šiaurės ankstyvojo neolito kultūrų keramikai, datuojamai V–III t-mečiu pr. Kr. (Телерін, 1968, p. 158–174, pav. 53).

Tačiau tokie yra tik bendrieji labai didelės keramikų bendrijos bruožai. O atskiros šios bendrijos kultūros

skiriasi ir kai kuriomis puodų formų detalėmis, ir atlikimo technika, ir ypač keramikos puošybos motyvais bei jų išdėstymu. Pagal tuos bruožus galima pasekti ir kultūrų tarpusavio ryšius. Minėtos grupės keramika neiškrinta iš viso neolitinės Nemuno kultūros, paplitusios Šiaurės Baltarusijoje ir Šiaurės rytų Lenkijoje bei Kaliningrado srityje, ankstyvojo laikotarpio konteksto. Ši kultūra turi aiškių ryšių su Ukrainoje paplitusia to paties laikotarpio Dnepro–Doneco bei Stogo vidurpio kultūromis, todėl ir čia galima rasti daug bendrų elementų. Ypač tai pasakytina apie ornamentiką.

Pats primityviausias – duobučių papuošimas, aptinkamas įvairiose kultūrose, kombinuojamas su kitais elementais ir negali būti priskirtas nė vienai kultūrai, nė vienam laikotarpiui. Jas matome nuo ankstyviausių etapų Nemuno, Dnepro–Doneco ir kitose kultūrose.

Labiau išsiskiria dvidantis įspaudėlis. Nemuno kultūroje Baltarusijoje (Чарняўскі, 1979) dažnai pasitaiko ir Ukrainos Stogo vidurpio (Средний Стог) kultūroje (Телерін, 1973, pav. 52). Narvos kultūroje jis retas.

Labai senas ir apvijinis puošybos elementas. Aptinkamas plačiose Rytų Europos vakarinio pakraščio srityse, daugiausia paplitęs nuo vidurinio neolito. Nemuno kultūroje šitaip rečiau ornamentuojama, nors retkarčiais pasitaiko ir labai ankstyvuose paminkluose, pvz., Dubičių 2-ojoje gyvenvietėje, taip pat Baltarusijos (Чарняўскі, 1979, pav. 27:11) bei Šiaurės rytų Lenkijos (Gumiński, 1988, pav. 8i) paminkluose. Pietuose jis aptinkamas Stogo vidurpio kultūros paminkluose (Телерін, 1973, pav. 52). Tačiau daug dažniau juo puošiami Narvos kultūros puodai Lietuvoje (Rimantienė, 1979, p. 122 tt.; Гирининкас, 1990, p. 57 tt.), Latvijoje (Ванкина, 1970, p. 114 tt.).

Siaurų pleištukų bei įpjovų papuošimai būdingi visų Nemuno kultūros etapų paminklams Baltarusijoje. (Чарняўскі, 1979). Tokie elementai vieni būdingiausių ankstyvosios (V t-metis pr. Kr.) Dnepro–Doneco kultūros keramikos puošyboje (Телерін, 1968, p. 44, pav. 9:2), tačiau išliko ir vėlesniais laikotarpiais. Jie dažni ir Stogo vidurpio kultūroje (Телерін, 1973).

Smulkūs trikampių bei grūdelių įspaudai – vienas iš būdingiausių Baltarusijoje ankstyvosios Nemuno kultūros vadinamosios Dubičių tipo keramikos puošybos elementų (Чарняўскі, 1979, pav. 11, 12, 15). Šitaip buvo papuoštas ir labai ankstyvas puodas Dubičių 3-ojoje gyvenvietėje. Ankstyvieji puodai puošti tik tokių įspaudų eilutėmis.

Nagų įspaudai yra toks natūralus ir primityvus puošybos būdas, kad jam atitikmenų būtų galima rasti visose primityviose neolito kultūrose. Paprastai jie nesudaro jokių ornamentinių sistemų, o papildo ten, kur trūksta papuošimo.

Taigi ši mūsų pavadintoji A molio masės smailiadugnė keramikos grupė atitinka visus požymius ankstyviausio Nemuno kultūros vadinamojo Dubičių etapo (Чарняўскі, 1979, pav. 47), kuris datuojamas IV t-mečio pr. Kr. antrąja puse. Radiokarbono analize taip buvo datuotas Šiaurės rytų Lenkijos Dudkos (buv. Röster Wiesen) ankstyvasis kultūros horizontas (Gumiński, 1988): (Gd-2593) 4870 ± 110 bp/cal 3349 (3261) 3030 BC.

Barzdžio miško ankstyvoji keramika nors priskirtina ankstyvajai grupei, vis dėlto negalėtų būti laikoma tokia ankstyva, kaip, pvz., Dubičių 3-iosios gyvenvietės. Molio masėje priemaišos nėra grynai augalinės, kaip reikėtų tikėtis pačioje ankstyviausioje Nemuno kultūros keramikoje. Tačiau ji dar nesiekia vidurinio neolito fazės, kuriai būdingos gausesnės mineralinės priemaišos molio masėje ir gumburėlių papuošimas ant kaklelio. Būdinga, kad šios ankstyvosios grupės šukelės dažnai buvo randamos labai apzultintos. Šio tipo puodų galėjo būti koks 10–15.

Šioje gyvenvietėje pastebėjome, kad A grupės puodai buvo puošiami tik iš seno paveldėtais puošybos elementais, o B grupėje šalia šių, dažniausiai jau perkomponuotų motyvų atsiranda iš kitų kultūrų atėjusių elementų ir motyvų. Dažnai tokie elementai, kurie kitose kultūrose yra laikomi ankstyvais, Pietų Lietuvoje pasirodo vėlyvojoje keramikoje. Net iš Narvos kultūros paimta ankstyvosios keramikos puošyba, pvz., apverstų lašiukų ar apvijiniai įspaudai, Pietų Lietuvoje pasirodė daugiausia viduriniame neolite. Šioje gyvenvietėje taip buvo puošti tik B ir C grupių puodai. B grupės keramika pasižymi stambiomis grūsto kvarcito arba granito priemaišomis molio masėje, todėl puodo paviršius turėjo būti kruopščiai apglaištomas riebiu moliu, dažnai net blizgantis. Dėl to ornamentai galėjo būti ryškiai įspausti. Šios grupės puodai jau ryškesnio profilio, kakleliai labiau atriesti. Visi jie gana plačiais plokščiais dugneliais.

Daug ornamentikos elementų jie yra paveldėję iš ankstyvesniųjų smailiadugnių puodų, tačiau skiriasi jų kiekių santykis. Trikampėlių bei grūdėlių, įpjovų bei pleištukų, apvijiniai elementai sudėstyti sudėtingesniais motyvais. Nauji yra stulpiukų įspaudai. Jie labai retai aptinkami ankstyvojo etapo Nemuno kultūros paminkluose Baltarusijoje (Чарняўскі, 1979, pav. 20), o pagrindinis jų paplitimo etapas vėlyvajame neolite, Dobryj Boro tipo paminkluose (Чарняўскі, 1979, pav. 47). Stulpiukų įspaudai nebūdingi nei Ukrainos Dnepro–Doneco ar Stogo vidurupio ankstyviesiems paminklams. Tas įspaudas greičiausiai atėjęs iš kitos kultūrinės srities – iš Rutulinių amforų kultūros, kurios keramika dažnai puošiama iš tokių įspaudėlių sudarytomis juostomis ar kryputėmis (Wislański, 1979,

pav. 155–164). Kai kurių ornamentikos elementų išdėstymas (pvz., trikampių grupelės) taip pat primena Rutulinių amforų kultūros keramikos puošybą. Molio masės pobūdis – labai stambios mineralinės priemaišos ir apglaištytas puodo paviršius – tai taip pat iš Rutulinių amforų kultūros atėję požymiai.

Kaip minėta, šios grupės keramika daug kuo artima Baltarusijoje vadinamajai Dobryj Boro tipo keramikai (Чарняўскі, 1979, p. 61–67), tačiau ten puodai yra dar smailiadugniai. Vis dėlto negalėtume laikyti tai ryškiu mūsų radinių vėlyvumo požymiu, nes, pvz., Kaliningrado srityje vadinamojoje Cedmaro (Serovo) tipo keramikoje plokščiadugniai puodai aptinkami jau viduriniame neolite (Timofeev, 1987). Laikoma, kad tai Piltuvėlinių taurių kultūros įtaka.

Sprendžiant iš to, kad Barzdžio miške nėra vidurinio neolito Nemuno kultūrai būdingų gumburėlių nei terasinių juostelių papuošimų, reikėtų manyti, kad tai jau kiek vėlesnė fazė. Ji gretintina su Margių 1-osios gyvenvietės trečiosios fazės keramika, kur taip pat turime plokščiadugnių puodų riestais kakleliais, puoštų stulpiukais bei duobutėmis, liekanų. Lenkijoje stulpiukais puoštos keramikos daugiausia rasta neolito pabaigos – pereigos į žalvario amžių paminkluose mums artimiausioje kaimynystėje – Mazovijoje bei Polesėje. Tai vadinamoji Linino tipo keramika (Wislański, 1979, p. 332–334; Kempisty, 1986, p. 196–200; 1972, lent. IV, XIII, XIV ir kt.). Linino tipo keramika – tai Nemuno kultūros keramikos tąsa. Joje ryškūs Nemuno, Rutulinių amforų bei Tšcineco kultūros elementai. Tšcineco kultūros keramikoje Polesėje dažni žuvų ašakų pavidalu išdėstyti stulpiukų įspaudų puošybos motyvai (Крывальцевич, 1995, p. 22).

Tad ši keramikos grupė būtų datuojama vėlyvojo neolito pabaiga – perėjimu į žalvario amžių. Gali būti, kad chronologiškai ji nesiskyrė ar bent mažai skyrėsi nuo trečiosios (C) grupės.

Riba tarp C grupės keramikos ir B grupės ne visais atžvilgiais ryški. Šios grupės puodų molio masės tankis kartais labai artimas ar net toks pat, kaip B grupės, nors daugumos masės tankis artimesnis Rutulinių amforų kultūros molio masei, kaip ji pažįstama, pvz., iš Šventosios 4A radimvietės keramikos (Rimantienė, 1996a, p. 69). Jos masės tankis $d = 1,86\text{--}2,01$.

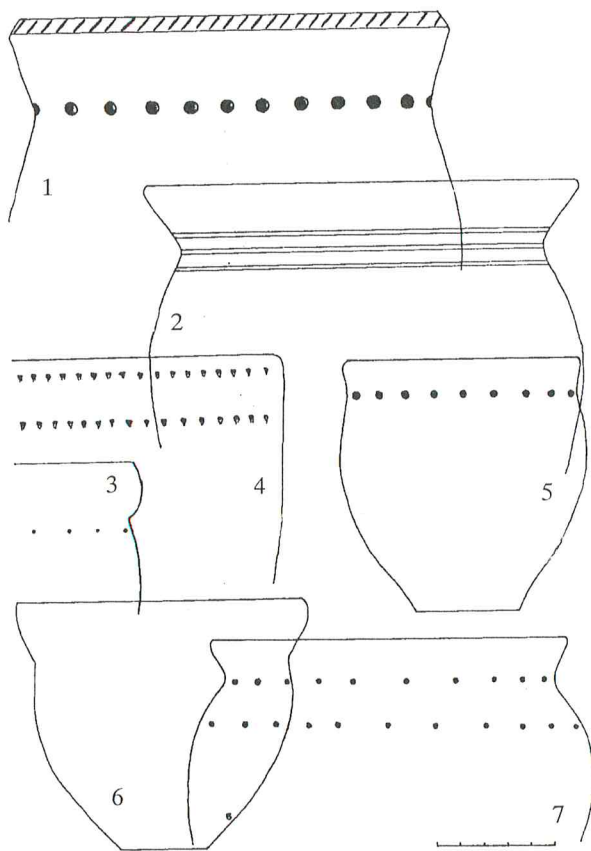
Šiai grupei būdingi juostelių ornamentai retkarčiais pasitaiko Nemuno kultūros vėlesnėje fazėje (Чарняўскі, 1979, pav. 47). Dalis rastųjų Barzdžio miško gyvenvietėje puodų, papuoštų juostelėmis, tikriausiai priskirtina B grupei, ypač mažesnio molio masės tankio (pvz., 6 m kv. šukės $d = 1,72$; pav. 12:9 $d = 1,78$).

Tačiau dauguma juostelėmis puoštų puodų priskirtina jau žalvario amžiui. Taip puoštų puodų rasta Garbinos (buv. Sankau) gyvenvietėje, tačiau ten pat buvo

ir virvelinių (Maciukiewicz, Ziemińska, 1970, pav. 7–9). Juostelės Pamarių kultūros keramikoje dažniausiai tik atstoja virvelių įspaudus, nes jų ir motyvai tapatūs (Rimantienė, 1989, p. 158–160). Tačiau grynomis juostelėmis, nekomponuotomis su kitais elementais, paprastai puošiami tik žalvario amžiaus pradžios puodai. Iš seno žinomos šukės, puoštos juostelėmis iš Juodkrantės, skiriamos žalvario amžiui (Engel, 1935, lent 84e; Okulicz, 1973, pav. 63a; Dąbrowski, 1963, p. 169 tt). Skersinės juostelės puošyboje ypač būdingos Tšcineco kultūrai (Крывальцевич, 1970, p. 127–130).

Taip pat perlinių juostelių raštai, šalia kitų, būdingi ankstyvajai Tšcineco kultūros fazei (Крывальцевич, 1995, p. 20). Jie skiriasi nuo Pamarių kultūroje pasitaikančių perlinių eilučių raštų (Rimantienė, 1989, p. 162–163) ne tik motyvais, bet ir atlikimo technika. Šie ornamentai atliekami virvute, apvyniota kita virvute. Tšcineco kultūros puodai būna, kaip ir mūšiskiai, apglaistyti iki blizgesio. Tokį ornamentą A. Gardavskis vadino „spygliuota viela“ ir laikė svarbiu chronologiniu rodikliu. Ornamentas vienu metu buvo plačiai paplitęs Vidurio Europos šiaurėje – seniausioje Tšcineco kultūros fazėje (Gardawski, 1968, p. 229–230).

14 pav. Bandyamas rekonstruoti vėlyvųjų puodų profilius. Piešė autorė

Patys ryškiausi C grupės požymiai yra puodų profiliai. Nepretenduodami į absoliutų tikslumą, pabandėme juos rekonstruoti.

Būta ir mažų puodynėlių (pav. 14:5), primenančių Pamarių kultūros puodynėles (Rimantienė, 1989, p. 111 tt). Tačiau pagrindiniai yra kiti siluetai. Ryškiausias yra tulpės pavidalo taurelės (pav. 14:3, 6). Tai nedideli indeliai (pav. 12:1). Skersmuo 12,5 cm, aukštis turėjo būti maždaug toks pats. Puodeliai buvo iš išorės pastorintu, atloštu kakleliu bei staigiai siaurėjančiu dugneliu. Kita forma – tai pūstašonės amforėlės (pav. 12:2; 14:7) labai išriestu kakliuku. Trečias tipas, kuris jau iš dalies buvo aptiktas ir B grupės keramikoje, tai puodynės ryškiai atloštu kaklu, pabrėžtu giliu kaklo linkiu (pav. 14:1, 2). Ir pagaliau stačiasienis kibiro pavidalo puodas (pav. 14:4).

Daugumos puodų siluetai prototipų galėtume ieškoti Pamarių kultūroje, nors ten jie užėmė dar nežymią vietą. Randame, pvz., tulpės pavidalo puodelių, net išorėje pastorintu kakliuku (Rimantienė, 1989, pav. 61), nekalbant apie mažai riesto profilio taureles. Tačiau pūstašonės amforėlės labai riestu kakleliu – tai jau nebe Pamarių kultūros puodo tipas. Nebūdingos Pamarių kultūrai ir puodynės staigiai atloštu kaklu bei pabrėžtu linkiu. Visai nerandama kibiro pavidalo stačiasienių puodų.

Šitiems siluetais artimiausių paralelių galima rasti Šiaurės Lenkijoje, kur ankstyvajame laikotarpyje buvo paplitusi Nemuno kultūra – vadinamojoje Linino kultūros grupėje. Joje taip pat ryškus ir Nemuno, ir Piltuvėlinių taurių, ir Rutulinių amforų kultūrų palikimas (Cofta-Broniewska, Koško, 1982, p. 99–101). Linino kultūrai būdingas ir iš Nemuno kultūros paveldėtas paviršiaus apglaištymas ir brūkšniavimas, tulpės pavidalo plačiaangiai puodai siauru dugneliu, pūstašonės amforėlės, puodynės plačiai atloštu kaklu. Būdingi stulpelių, riestų perlinių juostelių ir net apvijinių įspaudų papuošimai. Šios grupės puodų briaunelės dar nenusklembtos į išorę; tai jau kiek vėlesnės Tšcineco kultūros požymis.

Tšcineco kultūra priskiriama ankstyvajam žalvario amžiui (Dąbrowski, 1975, p. 39–69). Kaip pastebėjo A. Gardavskis (Gardawski, 1968), ši kultūra yra visų vėlyvojo neolito kultūrų tąsa. Tšcineco kultūra datuojama 15–11 a. pr. Kr. (Крывальцевич, 1995, p. 27–28; Исаенко, 1976, p. 17–19) arba I–II Montelijaus žalvario amžiaus periodu, III periode jos jau nebėra (Dąbrowski, 1975, p. 42–44). Mūsų išskirtoji grupė chronologiniu požiūriu turėtų būti įsiterpusi tarp Linino ir Tšcineco kultūrų ir greičiausiai, nedetalizuojant smulkiau, skirtina pirmajai II t-mečio pr. Kr. pusei.

Jie buvo paplitę gana vienodai visame tyrinėtame plote, maždaug tame pačiame gylyje, juoba kad sluoksnelis labai plonas. Spręsdami daugiausia iš keramikos nevienodumo, turėtume manyti, kad titnago dirbiniai buvo irgi ne vieno laikotarpio. Yra išsiskiriančių savo formomis, bet dauguma (gremžtukai, rėžtukai) yra labai ilgai egzistavusių tipų.

Pagal titnagų išsidėstymą (pav. 15) matyti 3 gausesnio paplitimo ploteliai, nors labai neapibrėžti. Vienas šiaurės rytinėje tyrinėto ploto dalyje, antras šiaurinėje dalyje ir trečias vakarinėje dalyje. Juose taip pat gausiau dirbinių. Tik pačiuose vakariniuose kvadratuose, taip pat visame pietiniame tyrinėtame plote jų koncentracija nieko nerodo, nes ten jie yra nušliaužę nuo šlaitelio. Pvz., 1–2 i kv. buvo susikaupę daug titnagų, bet beveik vien smulkios nuoskalos, kurios lengviausiai nuplaunamos nuo šlaitelio. Beje, titnagų koncentracija atitinka ir ornamentuotos keramikos koncentraciją (pav. 13).

Titnago dirbiniai:

Kotiniai antgaliai	7
Trikampiai antgaliai	18
Rombinis antgalis	1
Trapecija	1
Lancetai	2
Ietigaliai	3
Durklas	1
Peiliai	41
Gremžtukai	44
Rėžtukai	29
Retušuotos nuoskalos	253
Retušuotos skeltės	62
Paprastos skeltės	827
Gražteliai ir ylos	6
Smaigai	5
Kaltelių ašmenėliai	2
Grandukai	36
Specialios paskirties dirb.	12
Retušavimo įrankiai	10
Apskaityti kirveliai	18
Gludintų kirvelių nuoskalos	11
Skeltukai ugniai	6
Skaldytiniai	75
Skaldytinių dalys	131
Paprastos nuoskalos	4691

Iš viso

 6292

Iš visų surinktų 6292 titnagų buvo tiksliai 568 retušuotų, t. y. 9% visų radinių. Į apdirbtųjų skaičių neįtrauktos paprastos nuoskalos, neretušuotos skeltės, skaldytiniai bei jų dalys.

Didžioji dalis priklausė žalvario amžiaus gyvenvietei. Kiek jų priskirtina ankstyvojo neolito gyvenvietei, išskirti beveik neįmanoma.

Kotinių antgalių rasta labai nedaug. Vieni jų, be abejo, čia atsitiktinai patekė iš senesnių stovyklų – tiesiog pamesti medžioklės metu, o kiti greičiausiai priklausė šioje vietoje buvusiai ankstyvojo neolito gyvenvietei. Jie skiriasi ir savo apdirbimu, ir patina. Kai ką rodo ir jų radimo vietos.

Seniausias antgalis, rastas 17 m kv. (pav. 16:1), buvo statmenai retušuota įtvara, kiek palyginta kuprele nugarėlės pusėje ir nulūžusia bei taisyta viršūne. Jis buvo pasidengęs balta patina; tokios nepastebėta kituose dirbiniuose. Jo apdirbimas, forma ir patina leidžia jį skirti Bromės tipo, jau paveikto vietinės Svidrų kultūros, antgaliams.

Dar du antgaliai taip pat, atrodo, bus čia patekę atsitiktinai ankstesniais laikotarpiais. Pirmasis (pav. 16:3) buvo padarytas iš gero tamsiai pilko titnago skeltės, ryškiai išmaugta ir statmenai retušuota spyglio pavidalo įtvara, paretušuotu smaigaliu. Jo nugarėlės pusė buvo padengta melsva patina, kokios nematyti kituose radiniuose. Antrasis (pav. 16:2) plonesnis, smailus, įtvara gana statmenai retušuota pakaitomis iš abiejų kraštų. Jis taip pat buvo padengtas plona balkšvai melsva patina. Abu jie, beje, rasti šalia vienas kito 22 o kv.

Tokių antgalių aptikta daugelyje Pietų Lietuvos paleolito pabaigos bei epipaleolito stovyklų (Rimantienė, 1996c, pav. 17, 33). Barzdžio miško gyvenvietėje jie patekė atsitiktinai.

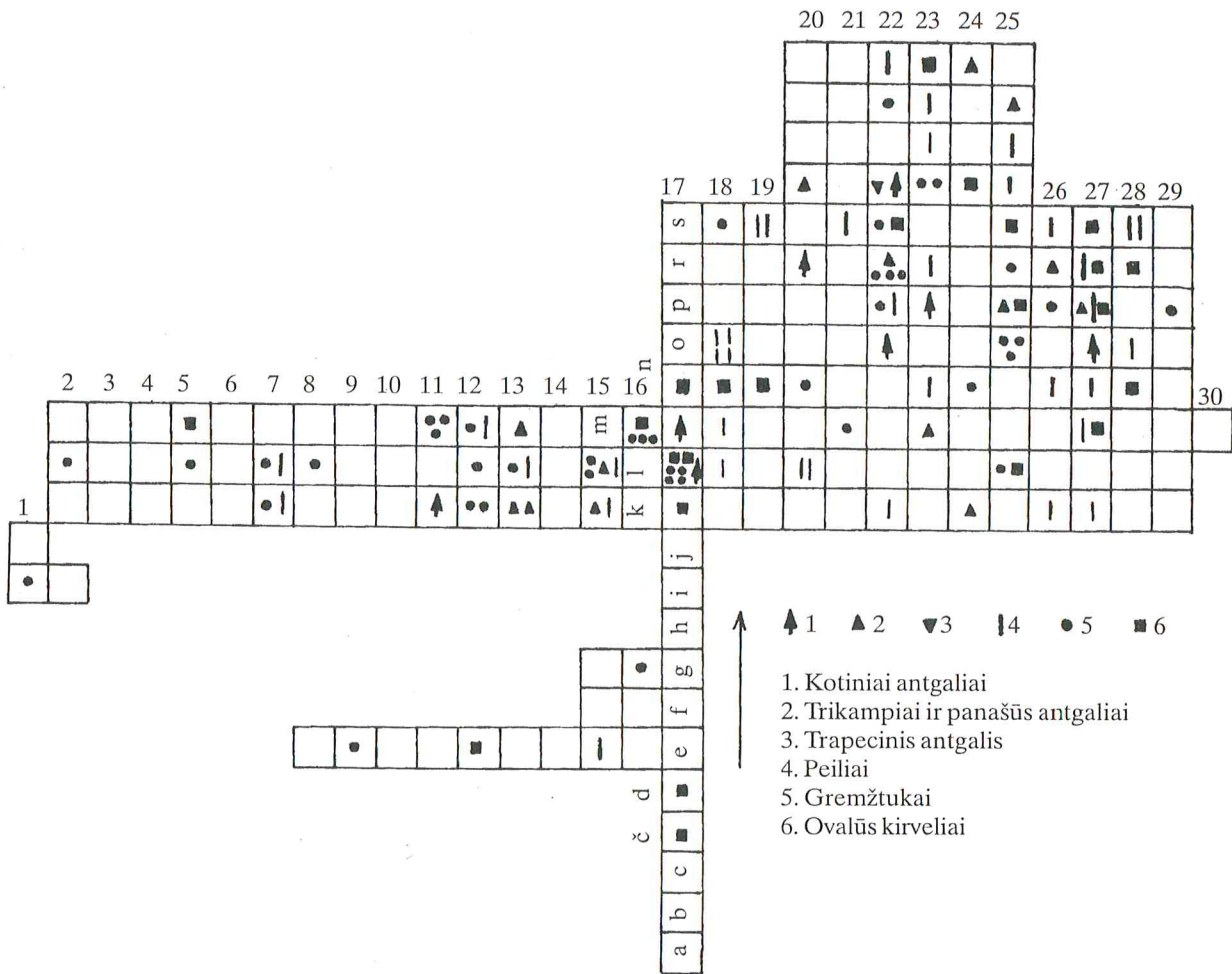
Tuo tarpu kiti antgaliai nors savo forma kartais panašūs, bet skiriasi medžiaga, apdirbimu ir yra visai be patinos. Jie padaryti iš plonų šviesaus titnago skelčių su lengvu smulkiu retušu, nors buvo ir kiek retušuotų iš nugarėlės pusės (pav. 16:4, 6). Šie antgaliai buvo rasti kaip tik tuose kvadratuose, kur daugiausia ankstyvosios Nemuno kultūros keramikos ir greičiausiai priklausė tai pačiai kultūrai ir laikotarpiui. Panašių aptikta tokiose Lietuvos gyvenvietėse kaip Ežeryno 23-ioji, Versminio 1-oji ir kt. (Rimantienė, 1996c, p. 124–125).

Tokių pačių yra ir Baltarusijos ankstyvojo Nemuno kultūros laikotarpio paminkluose, kaip Babinka, ir net vidurinio, kaip Lysaja Gara (Чарняўскі, 1979, pav. 22, 29, 46).

Šalia kotinių antgalių pridėjome galbūt nebaigtą dirbinėlį (pav. 16:5). Jis buvo padarytas iš balkšvo titnago. Kotelis retušuotas statmenu retušu panašiai kaip (pav. 16:3) antgalis, tačiau šis be patinos, o viršūnė neišbaigta. Tad galėtume manyti, kad gal čia ne antgalis buvęs, o yla (?).

Be minėtųjų ankstyvajai gyvenvietei priskirtinų kotinių antgalių, senesnių tipų antgalių labai maža. Tik viena mažytė plona trapecija, rasta 20 š kv. (pav. 17:7),

15 pav. Titnagų tipų paplitimas tyrinėtame plote

ir kelios į ietigalių ašmenėlius panašios skeltelės (pav. 17:5, 6) įstrižai nusklembtu ir retušuotu galu.

Trapecijos yra labai ilgai gyvavusi antgalio forma, išlikusi nuo mezolito iki vėlyvojo neolito. Įstatomieji ašmenėliai taip pat būdingi mezolitui, tačiau jų būna ir ankstyvojo neolito paminkluose, ir net vėliau. Tačiau neolitiniai nebe tokie siauri ir nebe taip statmenai retušuotomis briaunomis, o dažniausiai ir visai neretušuotomis.

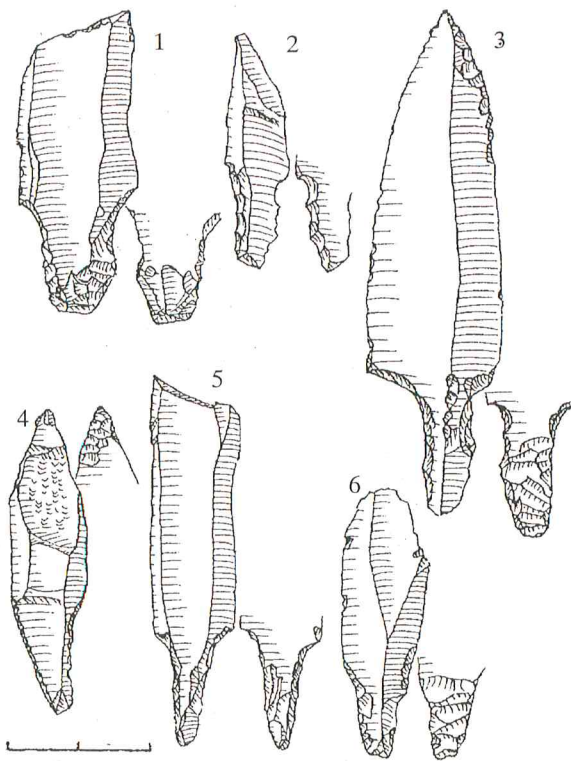
Tai ir yra viskas, ką galėtume gretinti prie ankstyvosios Nemuno kultūros keramikos (A grupės).

Visi kiti antgaliai gretintini prie vėlyvosios (B grupės) keramikos.

Gana įvairūs buvo trikampiai antgaliai, kurių kiekvieną reiktų atskirai apibūdinti. Tik vienas iš jų (pav. 17:3), padarytas iš gero tamsiai pilko titnago nuoskalos, abiejose pusėse smulkiai retušuotu paviršium. Antrasis iš nuoskalos padarytas antgaliukas (pav. 17:12) visai skirtingas – mažiukas, iš abiejų pusių retušuotas, tačiau tik pakraščiais. Visi kiti, atrodo, buvę padaryti iš

skelčių ir retušuoti daugiausia tik iš vienos pusės. Būdingas antgalis (pav. 17:4), paviršiuje retušuotas gana stambiomis išskalėlėmis, antroje pusėje tik truputį palygintais pakraščiais. Vienas nepaprastai gražaus darbo ilgas antgalis paviršiuje buvo retušuotas kanalėlių pavidalo retušu, karpytomis briaunomis, o nugarėlės pusėje tik truputį palygintas prie pagrindo (pav. 17:8). Kitos buvo tik trikampių nuolaužos arba nebaigti dirbiniai (pav. 17:13, 14, 16, 17, 18). Būdingas bruožas – visų jų kiek profiliuotos briaunos.

Trikampiai antgaliai Nemuno ir jai giminingose kultūrose atsirado vidurinio neolito laikotarpiu. Ukrainoje jų rasta jau antruoju Dnepro–Doneco kultūros periodu (Телегин, 1968, p. 56 tt), Stogo vidurupio kultūroje (Телегин, 1973), IV–III t-mečiu pr. Kr. datuojamuose Baltarusijos Nemuno kultūros paminkluose atsirado taip pat gana ankstyvu etapu. Būdingiausias Nemuno kultūros trikampių antgalių bruožas tai, kad jie buvo daromi ne iš storokų nuoskalų, kaip dažniausiai būna Virvelinės keramikos tipo kultūrose, bet iš skelčių, todėl jų nugarėlės

16 pav. Kotiniai antgaliai: 1–17m kv., 2–22o kv., 3–22o kv., 4–23p kv., 5–27o kv., 6–17 i kv. Piešė V. Jankauskaitė

pusė paprastai plokščia, paretušuota tik prie pagrindo, kur skeltė nulaužta. Tokie yra beveik visi Barzdžio miško gyvenvietės trikampiai antgaliai, išskyrus vieną mažytį (pav. 17:17). Visi jie priskirtini antrajam (B) gyvenvietės etapui.

Kitų tipų antgalių rasta tik po vieną egzempliorių.

Rombinis antgaliukas (pav. 17:9) su atsikišusiais į šonus sparneliais, plokščiai retušuotas iš abiejų pusių. Tai yra vėlyva antgalio forma, būdinga jau žalvario amžiaus pradžiai.

Tai pačiai grupei priskirtini ir lapelio pavidalo antgaliukai, taip pat kruopščiai retušuoti iš abiejų pusių (pav. 17:10, 15). Šis antgalio tipas perimtas iš Pamarių (Rimantienė, 1989, pav. 29:31) bei kitų Virvelinės keramikos kultūrų (Behrens, 1969, p. 86), toliau plačiai vartotas ir žalvario amžiuje. Turime dar vieną savitą (pav. 17:11), jau tikrai nebe akmens amžiaus tipo antgaliuką, panašų į lapelinius, tačiau jo įtvara tik kiek susmaugta ir gale iškasta. Jo paviršius ištiesai retušuotas, o antroje pusėje retušuota tik įtvara.

Itigalių surinktos tik trys nuolaužos (pav. 17:2), tad neįmanoma atstatyti visos dirbinio formos. Itigaliai buvo daromi iš plokščių nuoskalų, plačiai ir plokščiai retušuotais pakraščiais. Tai vėlyvojo neolito ir žalvario amžiaus pradžios dirbinio tipas.

Vienintelis durklas, padarytas iš storos titnago skeltės ir retušuotas iš abiejų pusių, buvo rastas šalia kitų radinių apie tyrinėto ploto vidurį, 16 m kv. Tai buvo 10 cm ilgio ir 3 cm pločio dirbinys, visas jo paviršius plačiai retušuotas, smaigalys iš abiejų pusių apdirbtas. Viršutiniame trečdalyje matyti negilūs įlinkiai, atskiriantys geležtę nuo rankenos. Geležtė per visą ilgį gana lygiai suplokštinta, o rankena tik iš paviršiaus negrabiiai aptašyta. Aišku, kad ji turėjo būti kuo nors apvyniota – greičiausiai oda. Jeigu būtų numatyta medinė ar raginė rankena, paviršiuje nebūtų paliktas nenulygintas gūbris.

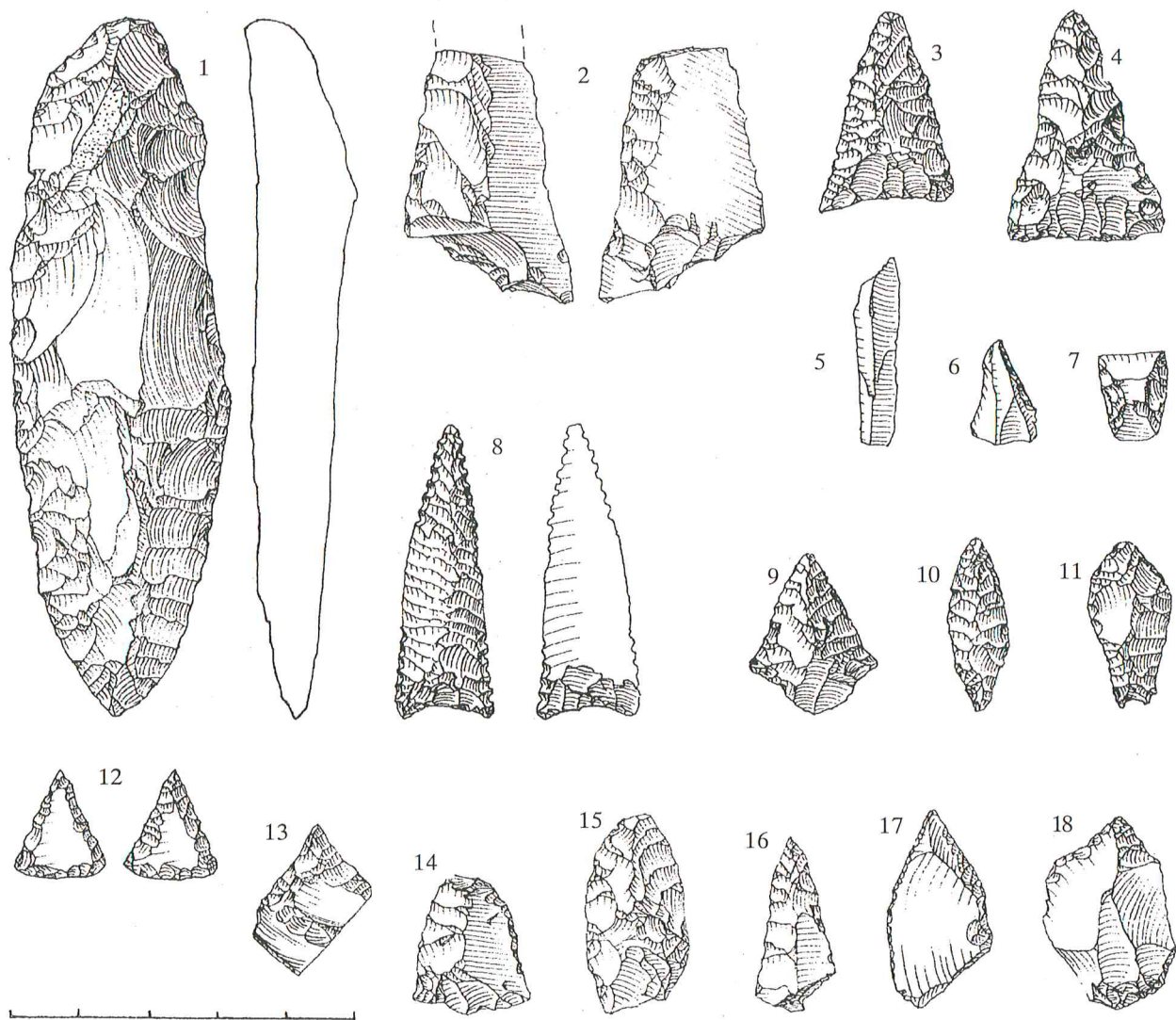
Durklas yra peiliui artimas dirbinys, tik su stambesne rankena ir būtinai apdirbtu smaigaliu, tuo tarpu peiliui smaigalys nėra būtinas požymis. Toks durklas turėjo būti nešiojamas makštyje, pritvirtintoje prie diržo. Žinomas durklas su odinėmis makštimis iš Vypenkatheno (Wiepenkathen) Vokietijoje (Cassau, 1935) ir su išplaušų nupintomis makštimis iš Alpių srities (Egg ir kt., 1993, XIII lent.).

Europoje titnago durklai paplito kartu su variniais, kurie, manoma, mėgdžiojo titnaginius (Strahm, 1971, p. 156). Žinomiausias durklų gamybos centras buvo Pietų Prancūzijoje, prie Luaros, kur Gran Presinji (Grand Pressigny) vietovėje buvo labai gražaus geltono titnago kasyklos. Iš ten durklai buvo gabenami net iki 900 km atstumu. Pagal šių durklų pavyzdžius Atskirųjų kapų (Virvelinės keramikos) kultūroje Vidurio Europos šiaurėje imti gaminti platūs, pakraščiais arba visu paviršium retušuoti dirbiniai (Behrens, 1969, p. 93). Europoje durklai labai plačiai paplitę (Struve, 1955, žem. 33).

Pirmieji primityvūs durklai Jutlandijoje artimi mūsiškiam egzemplioriui. Tai vadinamieji I tipo durklai, nežymiai išskirta įtvara (IA ir IB tipų) (Lomborg, 1973, p. 32–39, pav. 9, 12, 13). Danijoje jų žinoma netoli pusės tūkstančio. Kartais jie būna kiek pagludinti. Pagludintas durklas buvo rastas ir Lietuvoje, netoli Klaipėdos. Pačių seniausių tipų durklų aptikta Piltuvėlinių taurių kultūros megalitiniuose kapuose, retkarčiais akmenų dėžių kapuose, Atskirųjų kapų kultūros paminkluose, tačiau dažniausiai tai būna atsitiktiniai radiniai.

I tipo durklų pasirodymas sutampa su vėlyvojo neolito pradžia, bet dar prieš Holšteine bei Šiaurės Vokietijoje ir Lenkijoje išplintant Virvelinės keramikos Atskirųjų kapų kultūrai (Lomborg, 1973, p. 81 tt). Jutlandijoje labai gausu gero titnago, tad daniškieji durklai greitai įsiterpė į Europos dirbinių raidą ir turėjo konkuruoti su importiniais žalvariniais. Susidarė bendra europinė „durklų mada“. Į rytus durklai paplito per Šiaurės Vokietiją (Jacobs, 1991, p. 26–27).

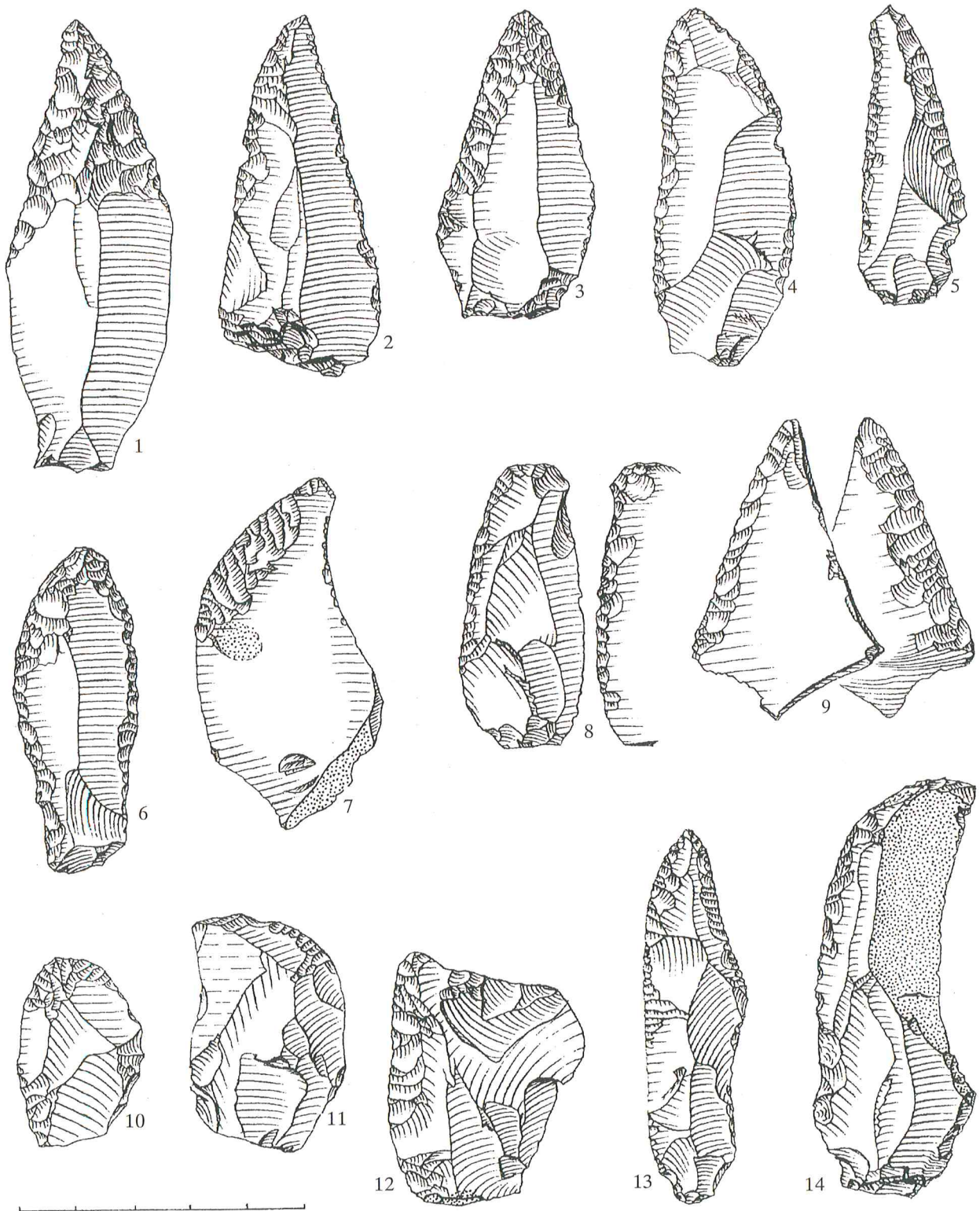
17 pav. Durklas (1), ietigalio dalis (2), strėlių antgaliai (3–18): 1–16 m kv., 2–16 f kv., 3–24 v kv., 4–15 k kv., 5–17 i kv., 6–21 s kv., 7, 9, 10–22 š kv., 8–23 r kv., 11–20 r kv., 12–20 š kv., 13–15 l kv., 14–26 r kv., 15–25 p kv., 16–14 l kv., 17–24 k kv., 18–13 k kv. Piešė V. Jankauskaitė

Mūsiškis durklas padarytas iš vietinės medžiagos, tik laikantis bendros vėlyvojo neolito bei žalvario amžiaus pradžios europinės mados.

Peiliai

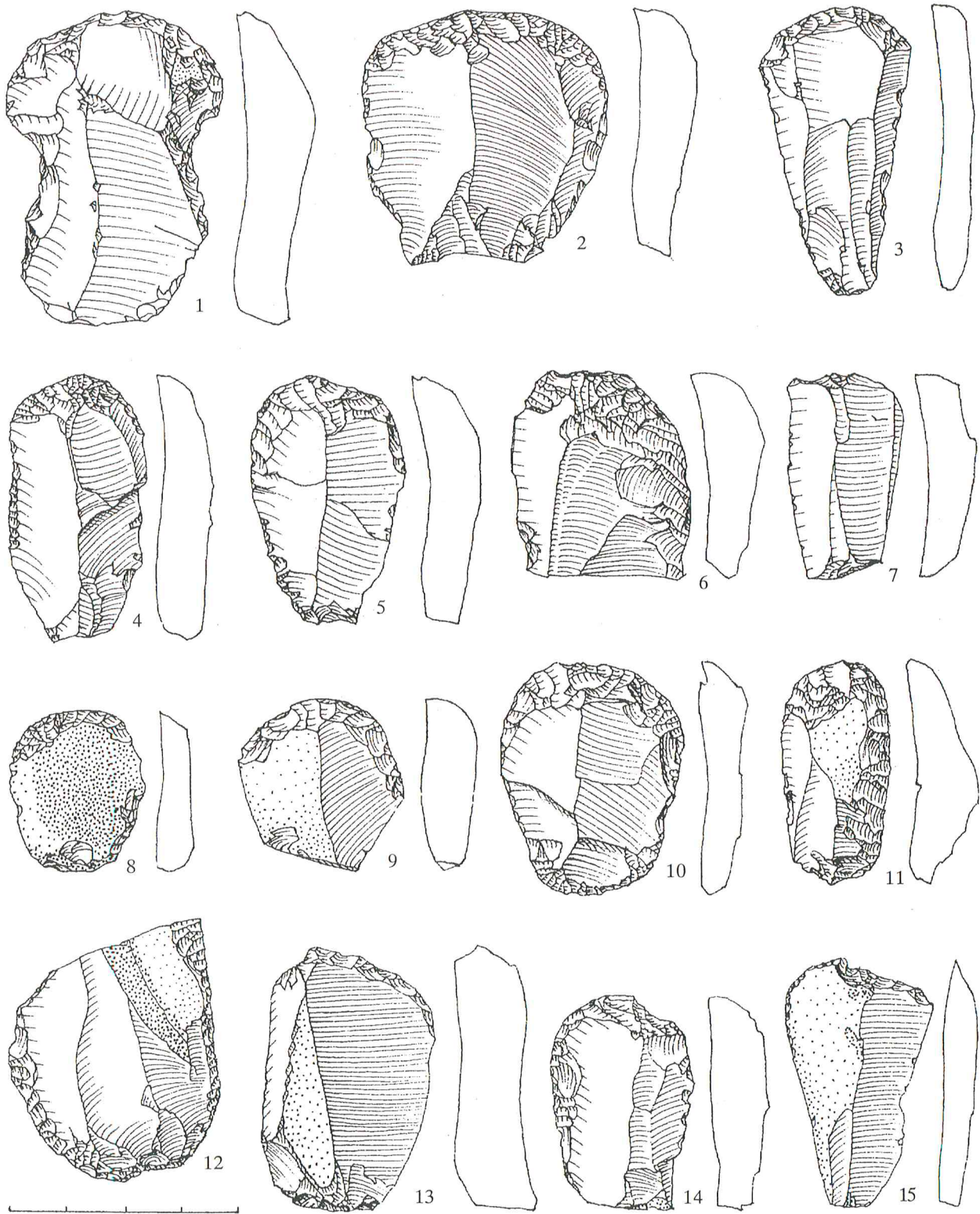
Gyvenvietėje surinkta 41 egzempliorius labai dailiai apdirbtų peilių. Jie panašūs į kitų šio rajono Nemuno kultūros gyvenviečių peilius, tad juos apibūdinsime suskirstę į tokias pačias grupes. Pagrindinis skirtumas – tai jų įtvirtinimo būdas: ar skersai, ar išilgai į kotą (ar kriaunas) įtvirtinami peiliai.

Skersiniai (23 egz.) buvo padaryti iš skelčių ir nuoskalų. Nuoskaloms dažnai nebuvo suteikta speciali forma. Tas kraštas, kuris turėjo būti įspraustas į kriaunas, dažnai visai neapdorotas, tiktai ašmenys tiesūs ir plokščiai retušuoti (pav. 18:12). Pasitaikė iš plačių tvirtų skelčių padarytų peilių abiem retušuotomis kraštinėmis (13 l kv.), kartais iš priešingų pusių (18 o kv.) (pav. 18:8). Paprastai tokių peilių ašmenys ne tiesūs, o kiek išgaubti. Šie galėjo būti naudoti ir be kriaunų, tiesiog rankoje laikomi. Tam ir tas antrojo krašto retušas. Aptikta peilių, padarytų ir iš daugiau ar mažiau ovalių nuoskalų su plokščiu retušu išgaubtame pakraštyje (pav. 18:10, 11). Daug peilių, skersai įtvirtintų į medines kriaunas, rasta

18 pav. Peiliai: 1, 14–22 k kv., 2–23 r kv., 3–15 k kv., 4–21 s kv., 5–18 k kv., 6–27 k kv., 7–23 u kv., 8–18 o kv., 9–201 kv., 10–27 r kv., 11–26 k kv., 12–19 s kv., 13 – atsitikt., 14–22 k kv. Piešė V. Jankauskaitė

19 pav. Gremžtukai: 1–11 m kv., 2–22 p kv., 3–121 kv., 4–251 kv., 5–23 s kv., 6–24 n kv., 7–16 m kv., 8–22 r kv., 9–15 k kv., 10–25 o kv., 11–21 kv., 12–29 p kv., 13–12 k kv., 14–1 i kv., 15–16 m kv. Piešė V. Jankauskaitė

Šveicarijos neolitinėse sijinėse gyvenvietėse (Wessenkamp, 1992).

Antroji peilių grupė – tai išilgai į kotą įtvirtinami peiliai pasmailinta viršūnėle. Tokie peiliai buvo daromi iš plačių skelčių, retai iš nuoskalų. Paprastai retušuojama plokščiu plačiu retušu iš paviršinės ar iš nugarėlės pusės. Retai pasitaikė abipus retušuotų peilių (pav. 18:9), bet ir tai nugarėlės pusėje palygintas tik vienas kraštas.

Ryškesniausi egzemplioriai yra lauro lapo pavidalo (surinkta 13 egz.) visai tiesiu arba nežymiai į vieną pusę pakreiptu smaigaliu ir natūraliai susmaugta įtvirtinamajame skeltės gale (pav. 18:1–3, 6). Jų pagrindiniai ašmenys būna labai plačiai retušuoti, kitos kraštinės bent smulkiu retušu palygintos. Kartais palygintas ir apatinis, skėlimo, galas. Labiausiai išbaigtų egzempliorių visos kraštinės buvo retušuotos (pav. 18:6, 13). Tik vieno iš nuoskalos padaryto peilio pagrindas buvo neapdirbtas (pav. 18:9), tačiau jis galėjo būti ir nulūžęs. Visų peilių viršūnės buvo beveik smailios.

Kita dalis – tai peiliai į vieną ar kitą pusę rieta nugarėle. Jų briaunos taip pat dažnai ištais retušuojamos (pav. 18:4, 5). Aiškiai matyti, kad buvo dirbama peilio šonu. Labiau retušuotas būna išorinis arba vidinis kraštas. Šiai grupei reiktų skirti ir peilius lenko snapo pavidalo viršūne (5 egz.), plačiai retušuota nugarėle ir visai neretušuota įgaubtąja briauna (pav. 18:7, 14), joje nebent matyti vartojimo pėdsakai. Tokių peilių svarbi ir viršūnė, kuri neretai būna nulūžusi.

Lygindami šios gyvenvietės peilius su kitais Nemuno ir jai giminiškų kultūrų peiliais Lietuvoje, Baltarusijoje, Šiaurės rytų Lenkijoje, Ukrainoje, rasime ne tik daugybę panašių, bet tiesiog tapačių dirbinių. Panašūs peilių tipai išliko nuo vidurinio neolito ir buvo tvirtai įaugę net žalvario amžiaus kultūroje. Vis dėlto galima pastebėti kai kurių smulkmenų, kurios galėtų būti reikšmingos kultūrinio ar chronologinio atžvilgiu. Šioje gyvenvietėje nerasta tokių peilių tipų kaip plačios skeltės įstrižai retušuotu galu, kokių buvo, pvz., Margių 1-ojoje ar Lynupio gyvenvietėse. Barzdžio miško peiliai yra labiau išbaigto, specialiai suformuoto pavidalo. Daugiau negu kitose Nemuno kultūros gyvenvietėse čia rasta labai plačiais ir plokščiais ašmenimis peilių, artėjančių į plačiai Europoje žinomus žalvario amžiaus pusmėnulio pavidalo peilius-pjautuvus. Trasologiškai patyrinėjus pastebėta, kad daugelyje jų labai aiškiai matyti blizgesys, atsirandantis pjaunant kietus javų stiebelius. Tokie požymiai ryškiai matyti, pvz., Šveicarijos neolito pabaigos bei žalvario amžiaus pradžios gyvenvietėse. Tai aiškus įrodymas, kad žemės ūkis jau buvo išsigalėjęs (Anderson ir kt., 1992).

Gremžtukai

Beveik visi gremžtukai, kurių surinkta 44 egzemplioriai, buvo padaryti iš 3–5 cm ilgio skelčių arba nuoskalų. Skeltės buvo panašios į nuoskalas, storos, dažnai nuo skaldytinio paviršiaus, nes stengtasi, kad gremžtukų ašmenys būtų stori ir statūs. Matyt, nereikėjo plokščiais ašmenimis gremžtukų, nes tokiems skirtus darbus atlikdavo peiliais, kurių šioje gyvenvietėje, kaip ir kitose vėlyvosios Nemuno kultūros gyvenvietėse, aptikta labai daug. Rasti tik 7 galiniai gremžtukai iš siaurų skelčių, bet ir šios skeltės buvo storos. Pailgieji gremžtukai (16 egzempliorių) buvo padaryti iš apatinių plačių skelčių dalių, jų apatiniai galai būna susmaugti, skėlimo kuprelės gale dažnai pataisyti, paretušuoti, tad įgavę panašų į trapeciją ar migdolą pavidalą (pav. 19:3–5, 7, 13, 15). Pasitaikė pailgųjų gremžtukų ir paretušuotais šonais (pav. 19:11, 14). Jais galėjo būti dirbama ir kaip šoniniais gremžtukais. Buvo ir grynai šoninių gremžtukų (pav. 19:12). Išsiskyrė vienas 11 m kv. pailgas gremžtukas labai išriestais ašmenimis ir abiem įsmaugtais bei retušuotais šonais (pav. 19:1). Trumpieji gremžtukai, kurių surinkta 21 egzempliorius, dažniausiai būna tokio pat ilgio, kaip ir pločio, kartais ilgis tik truputį didesnis už plotį (pav. 19:8, 10). Jų ašmenys būna platus, lanku retušuoti (pav. 19:2, 9), retkarčiais plačiai retušuotas šonas (pav. 19:6). Pora gremžtukų buvo įstrižais ašmenimis. Pasitaikė ir trumpų dviašmenių gremžtukų, net paretušuotais šonais (pav. 19:8).

Visi šie gremžtukai atitinka kitų Nemuno kultūros gyvenviečių, ypač vėlesniųjų šios kultūros gremžtukų tipus. Būdingas Barzdžio miško gyvenvietės bruožas tai, kad dažnai aptinkama migdolo pavidalo – siaurėjančiu pagrindu – gremžtukų, kurių daugiausia rasta, pvz., Baltarusijos vėlyvesniuose Nemuno kultūros paminkluose (Чарняўскі, 1979, pav. 30:5; 46:4). Be to, šioje gyvenvietėje neaptikta kai kurių gremžtukų variantų, būdingų ankstesniems laikotarpiams arba kitoms kultūroms – nerasta ilgų galinių gremžtukų iš skelčių, taip pat visai trumpų, kurių ašmenys būtų platesni už pagrindą.

Rėžtukai

Gyvenvietėje surinkti 29 rėžtukai. Jie buvo padaryti iš stambių, plačių, į nuoskalas panašių skelčių arba iš stambių nuoskalų. Gana daug buvo vidurinių nuskeltinių rėžtukų (pav. 20:1, 6, 11, 13). Ne visi jie tik išskalomis primityviai suformuota viršūne (pav. 20:13), bet dažnai iš vieno krašto pataisyta (pav. 20:2, 6). Viršūnė būna net smarkiai iš abiejų pusių retušuota, o pati

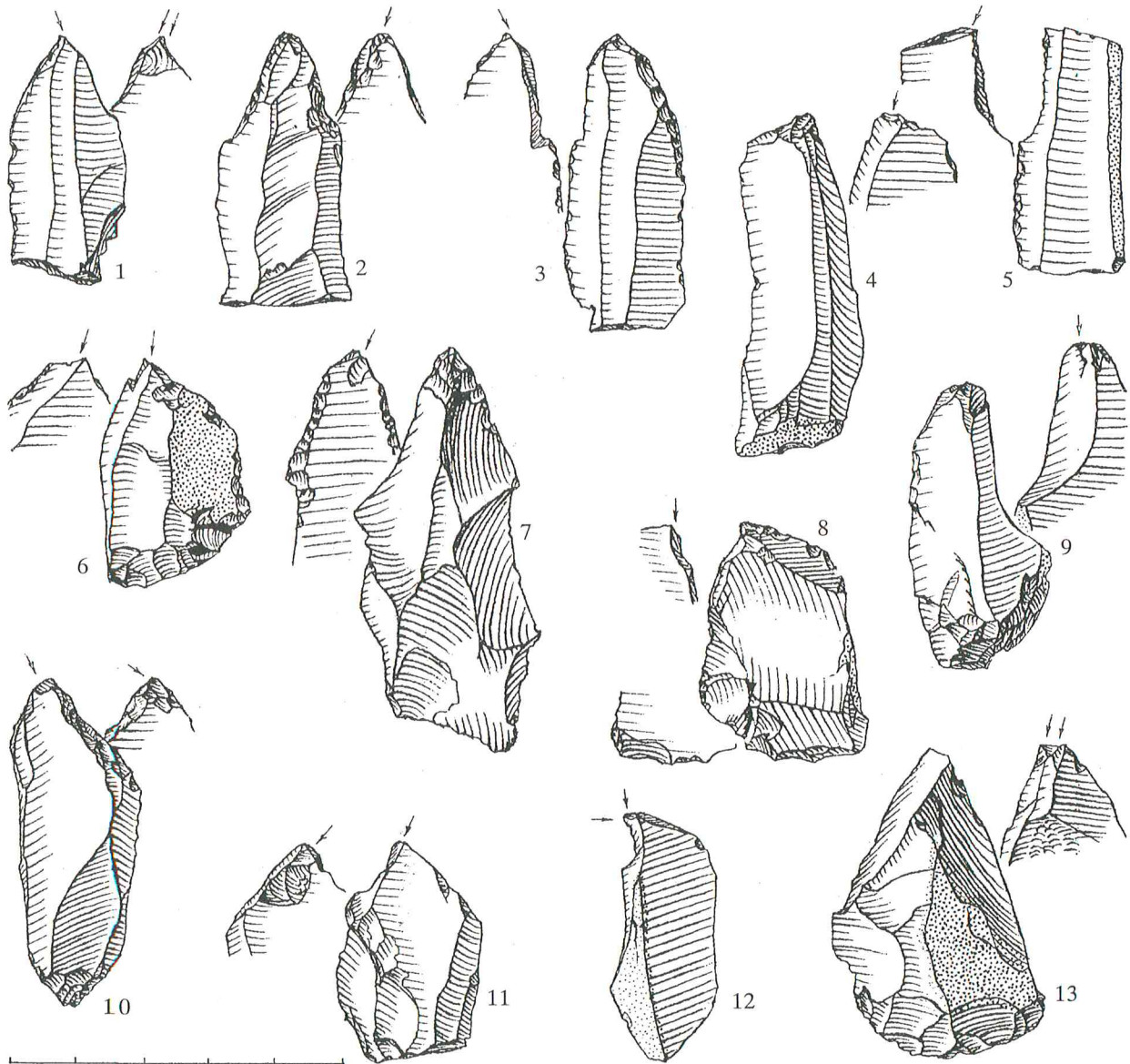
išskala visai trumpa (pav. 20:7). Būdinga, kad šie tipai, tartum tiesiog atėję iš senesnių epochų, turi naujų bruožų: jie padaryti nebe iš atsitiktinių trumpam vartojimui skirtų prastų nuoskalų, bet tai dažniausiai jau suformuoti, patogesni įrankiai. Jų pagrindai būna retušuoti, kartais matyti gremžtuko ašmenys, todėl ne tik patogesni laikyti rankoje, bet tinka ir kitam darbui (pav. 20:6, 13).

Antra grupė – šoniniai rėžtukai, kurių ašmenys sudaryti nesimetriškais išskalomis: viena išskala įstrižai, kaip vidurinių rėžtukų, o antra statmenai iš šono

(pav. 20:3, 4, 8, 9). Dažniausiai viena jų briauna būna retušuota iš vienos pusės. Ir pagaliau rasti 3 tikrai kampiniai rėžtukai, kurių rėžiamasis kampas viena statmena išskala sudarytas perlaužtos skeltės kampe (pav. 20:5, 12, 21:1).

Stebėtina, kad šioje gyvenvietėje rėžtukų dvynukų nebuvo.

Įvairūs rėžtukai, kurių tipai paveldėti iš mezolito, būdingi ir neolitinei Nemuno kultūrai visoje jos paplitimo srityje. Kaip matyti iš šios gyvenvietės radinių, net žalvario amžiaus pradžioje jie dar gajūs.

20 pav. Rėžtukai: 1–11 I kv., 2–12 I kv., 3–16 m kv., 4–12 I kv., 5, 6, – 11 k kv., 7–29 m kv., 8–17 m kv., 9–22 n kv., 10–15 m kv., 11–24 n kv., 12–12 m kv., 13–11 m kv. Piešė V. Jankauskaitė

Įvairūs retesni dirbiniai

Be šių daugiau ar mažiau kiekvienoje akmens amžiaus gyvenvietėje aptinkamų ir šioje gausiai atstovaujamų tipiškų dirbinių, Barzdžio miško gyvenvietėje buvo ir įvairių rečiau sutinkamų. Vieni iš jų kituose paminkluose pažįstami ir gausiai atstovaujami, o Barzdžio miško gyvenvietėje pasirodę kaip retenybė (pvz., kaltelių ašmenėliai), kiti, ypač būdingi Barzdžio miškui (pvz., daugiaašmeniai grandukai), kitur retai aptinkami.

Kaip ir daugumoje titnago turtingų gyvenviečių, kur jis nebranginamas, laikinam darbui buvo pasigaminama, sakytume, vienkartinį darbo įrankių, kuriuos tiesiog vadina retušuotomis nuoskalomis. Jų čia surinkta 253 egzemplioriai. Tik nedidelis jų pakraščio ruoželis būna retušuotas, jeigu tuo metu prireikė kokiam darbui. Jų formos visai atsitiktinės ir neįtaikomos į jokią klasifikavimo sistemą.

Surinktos 827 neretušotos skeltės ir 60 retušuotų. Skelčių ilgis įvairus: dažniausiai gerai pavykusios išskelti skeltės buvo 6–7 cm ilgio, tačiau pasitaikė ir iki 9 cm ilgio. Skelčių plotis nuo 1,5 iki 2,5 cm. Visiškai siauručių, kurios tiktų ietigalių ašmenėliams, galima sakyti, nebuvo. Rastosios kelios plonos siauros skeltelės nėra ašmenėlių ruošiniai, o tik liekanos taisant skaldytinį didelėms skeltėms skelti. Reta skelčių ir nuo skaldytinio paviršiaus. Didžioji rastųjų skelčių dalis buvo numesta kaip netinkamos. Jos paprastai kreivos ir trumpos, jų gale matyti skėlimo žymės. Ilgų skelčių, t. y. tikrų ruošinių, nedaug.

Kartais jų antrajame gale matyti, kad skaldytinis buvęs su dviem skėlimo aikštelėmis ar bent pataisyta viršūne. Specialiai išskeltų skelčių vidurinių dalių – išskalų, galima sakyti, nebuvo, jei neskaitysim 4 kiek paretušuotų gabaliukų. Beje, jie visi buvo su patina ir priskirtini ne pagrindiniam titnago dirbinių kompleksui.

Retušuotosios skeltės paprastai būna darbui pritaikytomis briaunomis (pav. 21:2). Tačiau taip išilgai visą kraštą retušuotų labai reta. Dažniausiai retušuota tik nedidelė briaunos dalelė, kartais išretušuojama įgaubėlė. Matyt, jos vartotos atsitiktiniams darbams. 14 iš jų buvo retušuotomis viršūnėmis. 8 galai buvo įstrižai nuretušoti, tačiau šios skeltės buvo gana siauros ir neprilygstančios peiliams įstrižai retušuota viršūne. 6 skeltės buvo statmenai retušuotais galais, tačiau irgi menkai apdirbtos. Iš jų išsiskyrė tik 17 o kv. plataka skeltė, iš nugarėlės pusės statmenai retušuotu galu, truputį įsmaugta prie pagrindo. Nerasta nė vieno mikrorėžtuko, tad, matyt, skeltės buvo dalijamos perlaūžiant, tačiau atrodo, kad šiems gyventojams to mažai reikėjo.

Turėdami pakankamai gero titnago, žmonės vis dėlto skeldavo ruošiniams skeltas ir nuo sudužusių gludintų kirvelių (pav. 23:1). Šios skeltės, rastos 27 r kv., visas šonas buvo gludintas.

Iš skelčių buvo daromi gražteliai ir ylos, kurių aptiktos tik 6 liekanos: nulūžę smaigaliai arba pagrindas. Labausiai išbaigta buvusi nedidelė ylutė, rasta 25 p kv., (pav. 21:12), patogiai rankai laikyti apdailintu plačiuoju galu; jos smaigalys (nulūžęs) buvo skeltės kuprelės gale. Viena yla abejotina (pav. 16:5).

Iš plačių skelčių buvo padaryti ir 5 smaigai (pav. 21:3–6), retušuoti pakraščiais tik iš viršutinės pusės. Kai kurie jų gana stori, bukais smaigaliais. Jie panašūs į ietigalius, tačiau smaigaliai per stori. Jie buvo skirti kokiam specialiam darbui.

Atrodo, kad šioje gyvenvietėje buvo gaminama daug dailių juvelyrinių dirbinių iš kaulo ir rago, kurie neišliko. Tačiau išliko jiems apdirbti skirtų įrankių.

Smulkioms kaulo dalelėms nuskelti buvo reikalingi titnaginiai kaltelių ašmenėliai, nors jų šioje gyvenvietėje terasta pora egzempliorių (pav. 21:15). Tai trumpi dirbinėliai iš stambokų nuoskalų abipus retušuotais ašmenimis. Titnago turtingose Pietų Lietuvos gyvenvietėse jų reta, o labai neturtingose, pvz., Nidos gyvenvietėje, daug.

Grubesniam darbui arba stambesniems dirbiniams apdoroti buvo naudojami grandukai, kurių čia surinkta 36 egzemplioriai. Apie trečdalis jų buvo tiesiais arba beveik tiesiais ašmenimis, padaryti iš storų ir gana stambių beformių nuoskalų, panašaus dydžio kaip gremžtukai (pav. 21:11). Dvigubai daugiau buvo įgaubtais ašmenimis (pav. 21:8). Kai kurių ašmenys buvo labai siauri.

Ploniems dirbinėliams, pvz., smeigtukams ar adikliams, gludinti buvo reikalingi specialūs grandukai su įvairaus gylio įgaubomis. Jų surinkta 12 egzempliorių. Jie padaryti iš gero titnago plokštelių, įgaubos kruopščiai retušuotos, o ir pats dirbinėlis visas aplink apdirbtas (pav. 21:7). Pasitaikė beveik trikampis gero titnago dirbinys net su septyniomis įgaubomis aplinkui ir dar buku snapeliu (pav. 21:13).

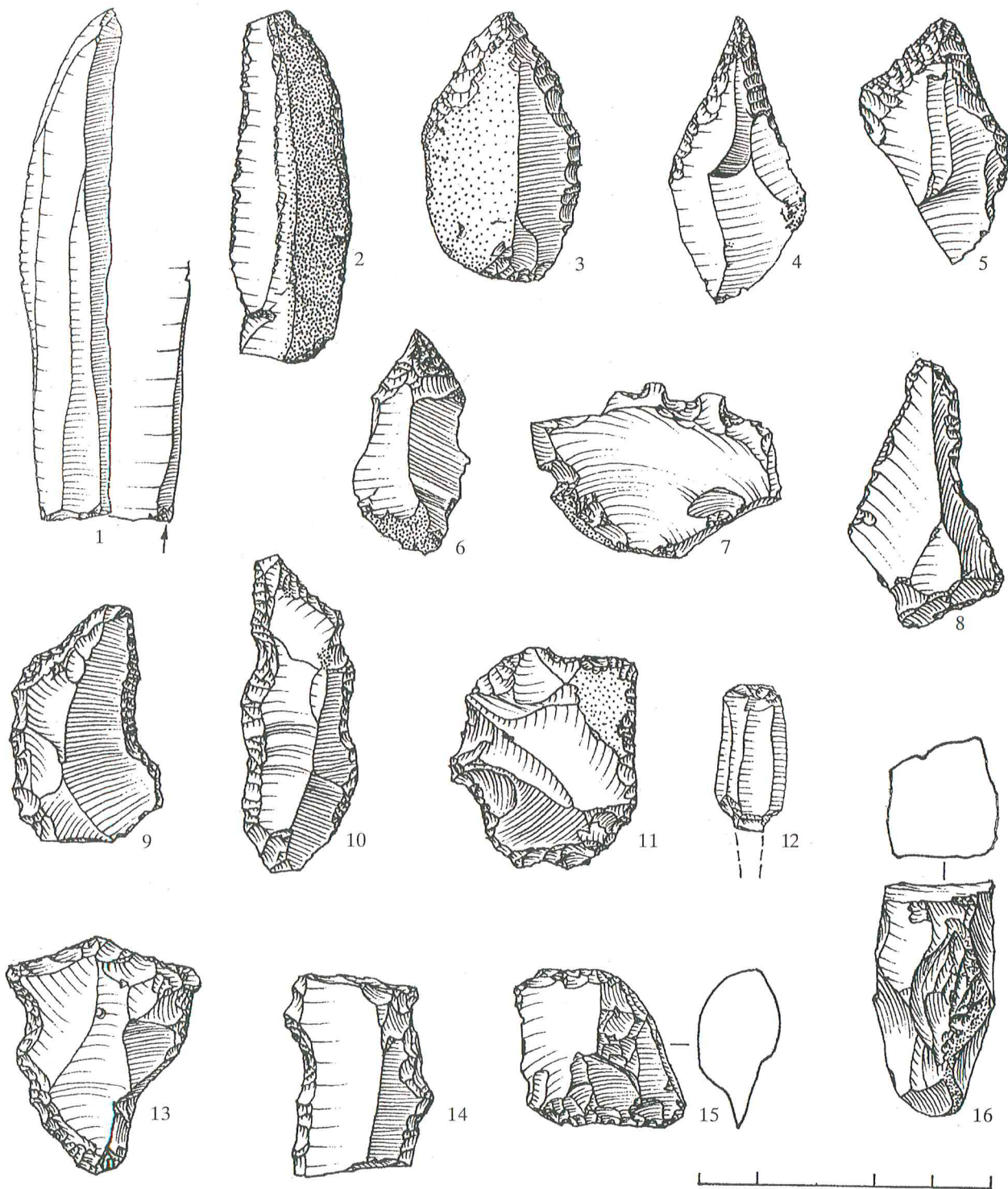
Kito dirbinio (pav. 21:9) viename šone buvo gili retušuota įgauba, o kitame 3–4 mažos įgaubėlės ir retušuotas bukas snapas. Tokie įrankiai buvo gaminami ir iš plačių netaisyklingų skelčių su įvairaus gylio įgaubomis abiejuose kraštuose (pav. 21:9, 14).

Gali būti, kad dalis jų – ne darbo įrankiai, o figūriniai dirbiniai, vaizduojantys žvėrių siluetus, ypač tie, kurie buvo retušuoti iš abiejų pusių.

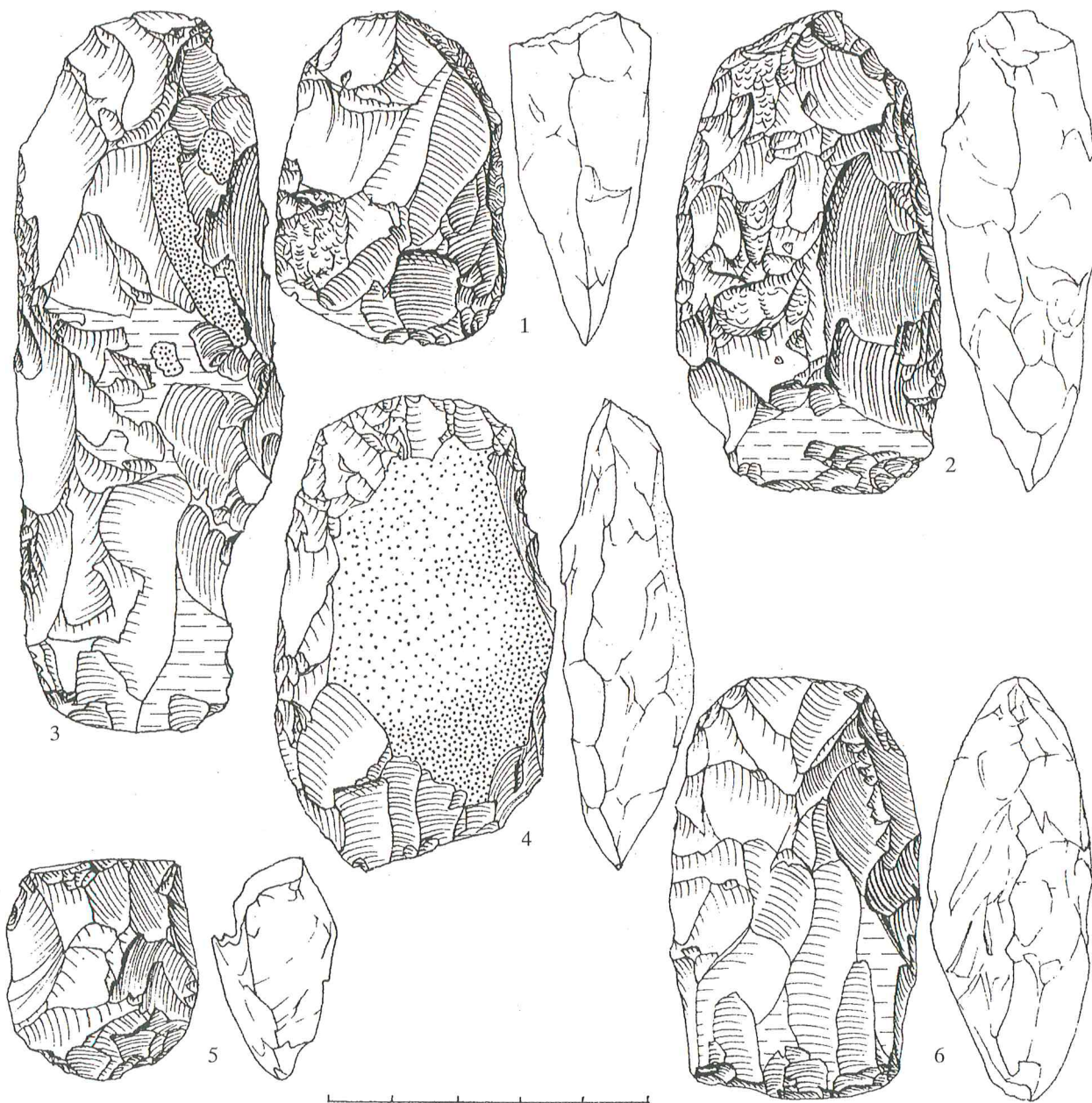
Titnagai perskelti buvo vartojami įvairūs grubesni įrankiai. Tam pritaikyti paprasti natūralūs, bet patogūs gabalai – muštukai. Jų briaunos smarkiai apdaužytos.

Ryškesni yra retušavimo įrankiai. Trys tokie buvo padaryti iš storų siaurų ilgų skaldytinių (panašiai kaip skaldytinis, paverstas rėžtuku pav. 23:4). Jų viršūnės smailėjančios ir labai nuzulintos (pav. 21:16).

21 pav. Įvairūs titnago dirbiniai: 1 – skeltė rėžtukas, 2 – retušuota skeltė, 3–6 – smaigai, 7–11, 13, 14 – daugiaašmeniai grandukai, 12 yla, 15 – kaltelio ašmenėlis, 16 – retušavimo įrankis. 1–23 p kv., 2–9 k kv., 3–29 p kv., 4–41 kv., 5–27 s kv., 6–201 kv., 7–13 ė kv., 8–22 v kv., 9–8 k kv., 10–12 k kv., 11–19 m kv., 12–25 p kv., 13–161 kv., 14–131 kv., 15–111 kv. Piešė V. Jankauskaitė

22 pav. Kirveliai: 1–23 v kv., 2–171 kv., 3–19 n kv., 4–24 š kv., 5–27 m kv., 6–5 m kv. Piešė V. Jankauskaitė

Kirveliai

Visi rastieji kirveliai (18 egzempliorių) buvo labai vienodi – beveik taisyklingai ovalūs, storo lęšio pjūvio, mažai riestais, kiek siaurėjančiais ašmenimis (pav. 22). Dauguma jų buvo 6–7 cm ilgio, bet pasitaikė ir nuo 3 iki 11 cm. Kirvelių ašmenys nuploninti. Pentis dažniausiai irgi plonėjanti, nors kai kurių buvo ir stora, beveik neapdirbta. Kirveliai buvo padaryti iš storų titnago nuoskalų, dažnai su žievės liekanomis paviršiuje

(pav. 22:3, 4). Buvo daromi ir iš suvartotų skaldytinių, kuriuose matyti išlikę skelčių negatyvai (pav. 22:6). Būdinga, kad beveik visų rastų kirvelių paviršiuje išlikę gludintų plotelių netoli ašmenų arba šonuose (pav. 22:1–3). Tad reiktų suprasti, kad iš pradžių jie buvo gludintais ašmenimis. Tačiau mokėdami gludinti, žmonės vis dėlto nebuvo pratę su jais elgtis atsargiau negu su apskaldytisiais. Apdaužytus juos nuolat taisė papildomais retušais. Tačiau neteko aptikti pataisytų skersine skelte, kaip tai būdavo daroma mezolite ar ankstyvajame neolite.

Kaip atrodė pirminė gludinto kirvelio forma, nepaiškina nė gludintos nuoskalos, kurių buvo surinkta net 11. Nė vienoje nebuvo išlikusios aštrios šoninės briaunos, tad galima manyti, jog kirveliai buvo tik storo lęšio arba ovalo pjūvio.

Tokie kirveliai būdingi visai Nemuno kultūrai, o stori maždaug vienodo pločio ir gludintais ašmenimis – ypač vėlyvajai jos fazei.

Skaldytiniai

Iš visko matyti, kad žaliava buvo gaunama iš netolimo ir gero šaltinio, todėl jos netaupyta. Skaldytiniams imti patys geriausi gabalai, nuskaldyta tiek, kiek išeidavo plačių ir gerų skelčių, ir be gailės išmesta tai, kas liko. Todėl dauguma skaldytinių yra dideli (6–9 cm ilgio) ir stori, vienagaliai (pav. 23:2, 5, 7). Tačiau dažnai pastebima, kad, pasitaikius tinkamai formai, dar ir nuo viršūnės nuskeliama kokia skeltė. Yra ir aiškiai dvigalius primenančių tipų (pav. 23:6) arba matyti, kad nuo vienagalio skelčių skaldytinio vėliau iš visų pusių imtos skaldyti trumpos nuoskalos, ir skaldytinis nebeteko ryškesnės formos (pav. 23:3). Ir nė karto nepasitaikė taisyklingai suformuoto kūginio ar piramidinio skaldytinio pavidalo. Nebuvo taip pat nė laivelio pavidalo skaldytinių.

Antra, daug mažesnė skaldytinių grupelė – siauri tiesūs dvigaliai skaldytiniai, vėliau panaudoti kai kuriems įrankiams. Gali būti, kad tyčia skaldytinis taip nuskaldomas iki galo, padarant iš jo ruošinį kitam dirbiniui. Iš tokių skaldytinių buvo padaryti retušavimo įrankiai (pav. 21:16) arba stambūs tvirti rėžtukai (pav. 23:4).

AKMENS DIRBINIAI

Pagrindiniam apgyventam laikotarpiui turėtų priklausyti šiaurės rytinėje perkasoje dalyje aptiktieji akmeniniai dirbiniai. Iš jų ryškiausiai žalvario amžiaus pradžia priskirtina baltiško laivinio kirvelio pentis (pav. 25:1) su skylės kotui dalimi, 3,6 cm storio. Kirvelis rastas 14 ė kv., matyt, nuriedėjęs nuo pagrindinės gyvenvietės šlaito. Jis padarytas iš pilko su juosvais intarpais uralitinio porfirito, labai mėgstamo šio tipo kirviams. Pentis buvo ryškiai siaurėjanti, suapvalinta. Šių kirvelių formos yra susidariusios iš vėlyvųjų laivinių kovos kirvių, veikiamos vietinių kirvių tipų. Tokių kirvelių rasta Samantonių žalvario amžiaus gyvenvietėje, kai kuriuose ankstyvuosiuose piliakalniuose (pvz., Vozgėlių, Kalnočių ir kt.) (Bagušienė, Rimantienė, 1974, p. 94–96). Ši nuolauža padeda datuoti ir kalbamąją gyvenvietę, nors ji rasta ne pagrindinėje tyrinėto ploto dalyje.

Pagrindiniam radinių kompleksui priklausė akmeninis kaplys, rastas 29 o kv. (pav. 25:4). Jis buvo padarytas iš žalios spalvos su juosvais intarpais uralitinio porfirito, gana plokščias, kiek platesnis viename gale, 17,8 cm ilgio, 8,7 cm pločio ir 3 cm storio. Šiaip kaplys buvo beveik neapdirbtas, tik ašmenys apdaužyti. Tokie kapliai galėtų būti datuojami labai ilgu laikotarpiu. Jų apstu vėlyvosiose Narvos kultūros (Rimantienė, 1996b, p. 110) ir Pamarių kultūros (Rimantienė, 1989, p. 68–73) gyvenvietėse ir ankstyvuosiuose piliakalniuose.

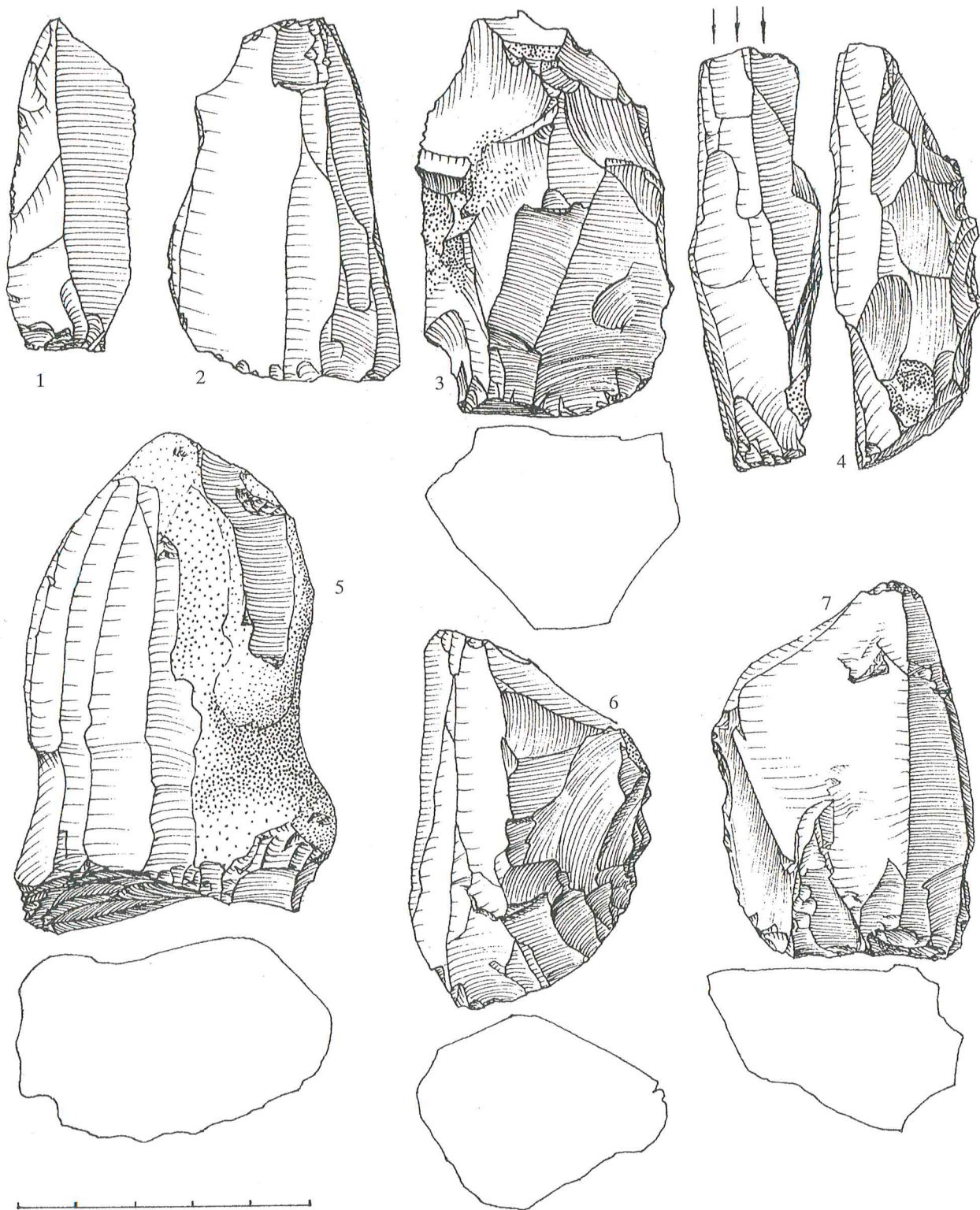
Be abejo, pagrindiniam radinių kompleksui priklausė ir keli kiti akmens dirbiniai. Tai dalis gludintuvo iš smiltainio plokštės, rasta 16 m kv. Dalelė buvo tik 5,3 cm ilgio. Vienoje jos pusėje buvo išgludinta įduba. Greičiausiai šiam laikotarpiui priklausė ir savitas priekalėlis, nors jis rastas pietinėje dalyje, 14 ė kv. Tai į trikampį panašus storas akmuo, 7 cm ilgio, 6 cm pločio ir 4,7 cm storio (pav. 25:3), viduryje išmušta negilia apskrita duobute. Kiti du, nors ir nebūdingų formų, rasti šiaurinėje pagrindinio ploto dalyje, be abejo, irgi priklausė žalvario amžiui. Tai 251 kv. rastasis pailgas akmuo suapvalintais galais, 8,3 cm ilgio, 4,7 cm pločio ir 3,4 cm storio, kurį galėtume vadinti grūstuvėliu (pav. 24:2). Antrasis, rastas 20 s kv., buvo plataus ovalo formos ir segmento pjūvio, 1,5 cm ilgio, 9,1 cm pločio ir 3,1 cm storio. Viename jo šone buvo iš abiejų pusių apdaužyti ašmenys. Pavadinome jį kirtikliu, nors tikroji jo paskirtis neaiški.

Iš viso galima pastebėti, kad dirbinių iš vietinių laukų akmenų, ypač panaudojant jų natūralias formas, labai pagausėjo tikrai baigiantis akmens amžiui ir prasidedant žalvario bei ankstyvajam geležies amžiui.

Geležies amžiui (Brūkšniuotosios keramikos kultūrai), be abejo, priklausė 11 akmeninių tinklo pasvarų. Visi jie natūralūs, tik truputį išskalomis pataisyti, kad būtų patogiau juos pririšti. 5 iš jų aptikti pietinėje tyrinėto ploto dalyje (14 ė, 16 ė, 16 f, 17 c kv.): 14 ė kv. rastasis buvo 5,6 cm ilgio, plokščias, vos išskeltas dviejuose šonuose. Du 16 ė kv. pasvarai buvo 7,5 cm ilgio, taip pat išskelti iš dviejų šonų. Pasvarui, matyt, panaudotas ir 16 f kv. natūralus titnagas, 7,6 cm ilgio, su ryškia natūralia įgauba viename šone. Maždaug tokio pat dydžio, 7,9 cm, buvo ir 17 c kv. ovalus pasvaras su išskalomis šone. Galbūt šie pasvarai buvo nuo vieno tinklo. Antra 6 pasvarų grupė buvo rasta vakarinėje perkasoje. Ji taip pat galėjo būti nuo vieno tinklo (4 k, 7 m, 10 l, 14 l, 14 m, 16 m kv.). Pasvarai tokie patys, kaip pietinėje perkasoje. 4 k kv. pasvaras buvo panašus į rombą, 8 cm ilgio, kraštinės trijose vietose įskeltos. 7 m kv. rastasis buvo 6,6 cm ilgio, vienu išdaužtu šonu. Panašiai buvo pritaikyti ir kiti tokio paties dydžio lauko akmenys.

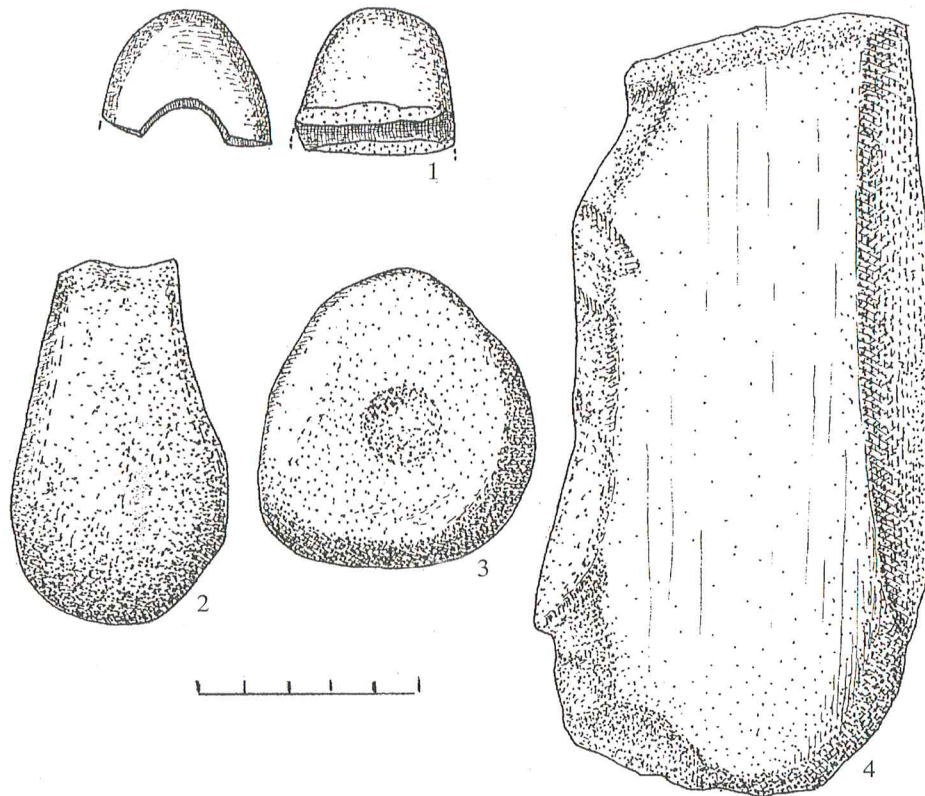
Pasvarų chronologija tipologiškai nenustatoma, nes tokius pačius pasvarus naudojo visų laikų žvejai. Šioje gyvenvietėje pasvarai turbūt sietini su Brūkšniuotosios keramikos kultūros laikotarpiu, bet galėtų būti ir vėlesni.

23 pav. Gludinta skeltė (1) ir skaldytiniai: 1–27 r kv., 2–17 o kv., 3–29 f kv., 4, 7–21 n kv., 5–15 l kv., 6–26 s kv. Piešė V. Jankauskaitė

24 pav. Akmens dirbiniai: 1 – kirvelio pentis, 2 – grūstuvėlis, 3 – priekalėlis, 4 – kaplys. Piešė autorė

KULTŪRINĖ PRIKLAUSOMYBĖ IR CHRONOLOGIJA

Chronologijai nustatyti perkasoje nebuvo beveik jokių atspirties taškų. Kultūrinis sluoksnis kai kur siekė vos 5 cm storio, be to, laiko apniokotas, tad stratigrafinių duomenų nebuvo galima tikėtis. Net židiniuose, išskyrus vėlyviausius iš pietinės tyrinėto ploto dalies, nebuvo beveik jokių radinių. Nedaug davė ir planigrafija. Beliko tik tipologija ir kai kurie patinos požymiai. Pagal patiną išsiskyrė tik atsitiktinai patekę paleolitiniai strėlių antgaliai, kokių dažnai pasitaiko ankstyvųjų medžiotojų gyventose vietose.

Tipologiškai keramika priskirtina dviem skirtingiems etapams. Ankstyviausia buvo Nemuno kultūros, vadinamojo Dubičių tipo keramika, kuri turėtų būti datuota IV t-mečiu pr. Kr. Šios gyvenvietės palikimas buvo suniokotas, rastas įsimaišęs tarp vėlyvosios gyvenvietės radinių šiaurės rytinėje tyrinėto ploto dalyje. Ankstyvajai gyvenvietei priklausė ir keli ankstyvi strėlių antgaliai, taip pat, be abejo, kai kurie kasdieniai buitiniai titnago dirbiniai, tokie kaip gremžtukai bei rėžtukai.

Sprendžiant iš keramikos, ši vieta visai nebuvo gyvenama viduriniame neolite. Nerasta ir vėlyvojo

neolito pradžios Pamarių (arba Virvelinės keramikos) kultūros laikotarpio palikimo. Daugiausia gyvenvietės inventorių sudarė žalvario amžiaus pradžios radiniai. Pagrindiniai keramikos bruožai, be abejo, paveldėti iš vėlyvosios Nemuno kultūros, tačiau joje labai ryški Rutulinių amforų kultūros įtaka (molio masės sudėtis, puodų formos, ornamentikos motyvai). Visi šie požymiai artina ją prie Tšcineco kultūros keramikos, ypač prie vadinamosios Linino grupės. Tai įvairių kultūrų paveikta vėlyviausia vietinio (šiuo atveju Nemuno kultūros) neolito fazė. Artimų ornamentikos motyvų galima aptikti žalvario amžiaus pradžioje visoje Vidurio Europoje. Ji turėtų būti datuojama apie II t-mečio pr. Kr. vidurį ar net trečiąjį jo ketvirtį.

Peržiūrėjus titnago dirbinius bei ruošinius, į akis krinta jų stambumas, kuris dažnai primena ankstyvojo mezolito (epipaleolito) dirbinių stambumą. Tai, beje, būdinga ir kitiems žalvario amžiaus Vidurio Europos paminklams. Tačiau šalia šių, lyg tiesiog iš mezolito perimtų kasdienio darbo įrankių, ginklai yra ryškiai žalvario amžiaus pobūdžio. Būdingas trikampių antgalių briaunų profiliavimas, kanalėlių tipo retušas, labai smailios antgalių viršūnės, rombinio antgalio atsparnėlės, lapeliniai antgaliai. O visus juos vainikuoja titnago durklas.

Iš titnagų ir dirbinių paplitimo (pav. 15) matyti, kad pagrindinė gyvenvietė buvo šiaurės rytinėje tyrinėto ploto dalyje ir pačiame viduryje. Taigi ežero vandens lygis gyvenamuojui metu turėjo būti gana aukštas ir siekė beveik 2,5 m horizontalę nuo I ežero terasos aukščio. Gali būti, kad vėliau jis dar kartą buvo pakilęs ir atsitraukdamas nuplovė žemyn smulkiuosius titnago dirbinius į naują pakrantę 1–1,5 m aukštyje. Vėliau toje pakrantėje neilgam buvo įsikūrę Brūkšniuotosios keramikos kultūros

gyventojai. Taigi žalvario amžiaus gyvenvietė buvo įsikūrusi reliatyvaus klimato sudėrėgnėjimo laikotarpiu. Tai buvo žemdirbystei palankus laikotarpis. Be abejo, pagrindinis žemės apdirbimo įrankis jau turėjo būti medinis arklas, o rastasis kaplys tebuvo pagalbinių priemonė. Tačiau ryškiausiai jau įsigalėjusį žemės ūkį rodo ta daugybė peilių su darbo žymėmis, iš kurių galima spręsti, kad jie buvo skirti javams pjauti. Šiai darbo įrankių grupei taip pat priskirtini, nors ir neryškūs, grūstuvėliai.

LITERATŪRA

Anderson P., Plisson H., Ramseyer D., 1992 - La moisson au Neolithique final: approche tracéologique d'outils en silex de Montilier et de Portalban // *Archéologie Suisse*. 1992, t. 15, p. 60–67.

Behrens H., 1969 – Die Einzelgrabkultur im nördlichen Mitteldeutschland und in der Altmark // *Die neolithischen Becherkulturen im Gebiet der DDR und ihre europäischen Beziehungen*. Berlin. 1969, p. 71–100.

Cassau A., 1935 – Ein Feuersteindolch mit Holzgrift und Lederscheide aus Wiepenkathen, Kreis Stade // *Mannus* 27, Leipzig. 1935, p. 199–209.

Cofta–Broniewska A., Koško A., 1982 – Historia Pierwotna Społeczeństw Kujaw. Warszawa, Poznań. 1982.

Dąbrowski J., 1963 – Z. problematyki II okresu epoki brązu w północno-wschodniej Polsce // *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*. Olsztyn. 1963, Nr. 2 (80) p. 169 tt.

Dąbrowski J., 1975 – Trzciniec–Komarów–Sosnica (A Culture Cycle from the Early and Middle Bronze Age) // *Archaeologia Polona*. 1975, t. XVI, p. 39–69.

Egg M., Goedecker-Cioler R., Groenman-van Waateringe W., Spinder R., 1993 – Die Gletschermumie vom Ende der Steinzeit aus den Ötztaler Alpen. Vorbericht. Mainz. 1993.

Engel C., 1935 – Vorgeschichte der altpreußischen Stämme. Königsberg. 1935. Bd I.

Gardawski A., 1968 – Zagadnienie ciągłości osadniczej, kulturowej etnicznej w międzyrzeczu Odry–Dniepru od II okresu epoki brązu do VI/VII wieku n. e. // *Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej*, Warszawa 14–18. IX. 1965, Wrocław. 1968, t.1, p. 215–240.

Gumiński W., Fiedorzuk J., 1988 – Badania w Dudce, woj. Suwalskie a niektóre problemy epoki kamienia w Polsce północno-wschodniej // *Archeologia Polski*. 1988, t. XXXVIII/1, p. 113–150.

Jacobs J., 1991 – De Einzelgrabkultur in Mecklenburg–Vorpommern. Schwerin. 1991.

Kempisty E., 1972 – Materiały tzw. kultury ceramiki grzebykowo-dolkowej z terenu Mazowsza i Podlasia // *Wiadomości Archeologiczne*. 1972, t. XXXVII/4, p. 411–433.

Kempisty E., 1986 – Neolithic Cultures of the Forest Zone in Northern Poland // *Archaeologia Interregionalis. Problems of the Stone Age in Pomerania*. 1986, p. 187–213.

Lomborg E., 1973 – Die Flintdolche Dänemarks. København. 1973.

Maciukiewicz-Czarnecka B., Ziemińska-Odojowa W., 1970. – Sprawozdanie z badań wykopaliskowych, przeprowadzonych w 1970 r. na stanowisku I w Garbinie, pow. Braniewski // *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*. Nr. 4 (110). Olsztyn. 1970, p. 619–630.

Okulicz J., 1973 – Pradzieje Ziemi Pruskiej od Późnego Paleolitu do VII w. n. e. Osolineum. 1973.

Rimantienė R., 1979 – Šventoji. I. Narvos kultūros gyvenvietės. Vilnius. 1979.

Rimantienė R., 1989 – Nida. Senųjų baltų gyvenvietė. Vilnius. 1989.

Rimantienė R., 1996a – Šventosios 4-oji radimvietė // *Lietuvos archeologija*. 1996, t. 14, p. 5–79.

Rimantienė R., 1996b – Šventosios 6-oji gyvenvietė // *Lietuvos archeologija*. 1996, t. 14, p. 83–173.

Rimantienė R., 1996c – Akmens amžius Lietuvoje. II leid. Vilnius. 1996.

Strahm Chr., 1971 – Die Gliederung der schnurkeramischen Kultur in der Schweiz. Bern. 1971.

Struve K., 1955 – Die Einzelgrabkultur in Schleswig–Holstein und ihre kontinentalen Beziehungen. Neumünster. 1955.

Timofeev V. I., 1987 – Zabytki neolityczne obwodu Kaliningradzkiego i niektóre problemy neolitu strefy Przybaltyckiej // *Neolit u Początku Epoki Brązu na Ziemi Chelmińskiej*. Toruń. 1987, p. 419–428.

Wesselkamp G., 1992 – Neolithische Holzartefakte aus Schweizer Seeufersiedlungen. Freiburg i Br. 1992.

Wisłański T., 1979 – Krąg ludów subneolitycznych w Polsce // *Prahistoria Ziemi Polskich. II. Neolit*. Ossolineum. 1979, p. 319–336.

Ванкина Л., 1970 – Торфяниковая стоянка Сарнате. Рига. 1970.

Гирининкас А., 1990 – Крятаунас. Средний и поздний неолит // *Lietuvos archeologija*. 1990, t. 7.

Исаенко В. Ф., 1970. – Очерки по археологии Белоруссии. Минск. 1970.

Крывальцевич М. М., 1995 – Помнікі Тшцінецкага часу на Поўдні Беларусі // *Гістарычна археалагічны зборнік*. 1995, т. № 6, р. 3–32.

Телегін Д. Я., 1968 – Дніпро-Донецька культура. Київ. 1968.

Телегін Д. Я., 1973. – Середньо-Стогівська культура эпохи міді. Київ. 1973.

Чарняўскі М. М., 1979 – Неаліт Беларускага Панямоння. Мінск. 1979.

FOREST BARZDIS SETTLEMENT

SUMMARY

General information. The Barzdis forest grows on a promontory into the former Lake Dūba which is completely overgrown now. During the expedition of 1982 which lasted a month and a half, an area of 808 m² (Figs. 1, 2) was investigated. The expedition was led by R. Rimantienė.

The **habitation layer** in the southern part was redeposited and destructed by lake transgressions and tides and by a later settlement. This part of the investigated area had six fire-places (Fig. 3) which did not belong to the main settlement notwithstanding that the sand above them (deposited in later years) contained flints. Fire-place No. 4 was the latest one and belonged to the former settlement (judging from the iron finds). According to a sherd (Fig. 4) found in fire-place No. 3 and C14 dating (V_5 482) 2300 ± 100 bp, it belonged to Brushed Pottery culture of the Iron Age. The sherd with a smooth surface found in fire-place No. 9 undoubtedly belonged to the same culture. Fire-places No. 1, 2, 5 most probably belonged to the same culture, though they contained no finds to prove it.

The main settlement that existed in the Stone and Bronze ages was located in the northern part of the investigated area. Its surface was covered with a 10–15 cm thick turf and forest soil layer underbedded by a 10–40 cm thick layer of grey sand. The main find layer – 20–40 cm thick yellowish brownish sand – underbedded the latter one. The northeastern part of the area contained two groups of postholes, pits and fire-places (Figs. 5, 6). They were the structural remains. The first group (southern) included seven postholes and contained no fire-places. The two main postholes were dug deep into the ground and stuffed with stones (20 o and n). Other poles had sharpened ends, therefore they were simply driven into the ground. A hollow – a thickened habitation layer – could be seen among them.

The second (northern) group had 6 postholes and 3 fire-places (No. 6, 7, 8). Fire-place No. 6 (Fig. 7) was 80 cm long and 40 cm wide. It yielded pottery decorated with columns. The other two fire-places were represented by the remains of their bottoms. These fire-places and postholes most probably belonged to more than one house.

The burnt out postholes made it impossible to reconstruct the plan of the structures. However, it was evident that the structures used to be stouter than the ones built in the Stone Age. The construction reminded early hill-fort houses. The poles supporting the roof were driven into the ground and stuffed with stones.

Pottery. It was classified on the ground of four features: density of material, decoration, shape of pot, and ornaments. On the ground of density of material we distinguished three groups. The density of group A pot material was $d = 0.97$ – 1.35 ; the organic temper dominated. The density of material in group B was $d = 1.65$ – 1.75 . The temper of crushed coarse quartzite prevailed in the clay, whereas organic temper were but few. The density of ma-

terial in group C was $d = 1.8$ – 2.02 . Finer temper of crushed granite prevailed, the organic ones were absent.

Surface features: pots of group A were smoothed with hand, those of group B were covered with engobe, and of group C were mixed.

The shape of pots. The shape could be reconstructed only by the fragments of necks and bases. Pots of group A had pointed bases (Fig. 8:20, 25; 9:22) and slightly S-shaped necks (Fig. 8:18, 24). Such necks were also found in group B (Fig. 9:21, 25; 10). However, pots of group B were flat-bottomed, and most of their necks were strongly curved (Fig. 8:15; 9:1; 12:25). Pots typical of this group had funnel-shaped necks with impressions in the curve and flared edges (Fig. 11:1, 4, 5, 10, 12). Pots with a tulip-shaped neck, particularly thickened on the outside (Fig. 11:11; 12:1, 4), belonged to group C. This group also included one straight bucket-shaped pot (Fig. 11:13).

The elements of ornaments were divided into 10 groups. The elements recur in various pot groups and only the motifs differ. Purely pinched ornaments were found only on pots belonging to group A. In other groups pinches occur only as a supplementary element. The same can be said about double-tooth impression, wedge-shaped impressions and incissions which in group B were used only for decoration of edges. The triangle, grain- and nail-shaped impressions without any other elements of ornaments were characteristic only of group A. The main elements of pot ornaments in group B were represented by the motifs of columns and deep pinches. The impressions of abacus, outlined drops, bands and incissions were used only on high density pots (groups B and C). Some high density pots had a plain surface.

The planigraphic arrangement of the main elements of decoration in different pot groups (Fig. 13) revealed a general view of habitation in different periods. In about the centre of the northern area there were two sites with the earliest type of pottery decorated with pinches, wedges, double-tooth impressions, triangles (Fig. 13 : 1–4). In the northeastern edge of the investigated area we found a group of pots decorated with columns, overturned drops and abacus impressions (Fig. 13:5, 6). The pottery of group C, which was characterized by stripe motifs (Fig. 13:7), was concentrated in the middle of the investigated area.

The origin of pottery. The pots of group A with pointed base, decorated with pinches, double-tooth impressions, triangles, wedges and nail impressions correspond to the earliest neolithic Nemunas culture in Lithuania and neighbouring countries. This stage is dated to the fifth-fourth millennia B. C. (Cal) whereas the pots from group B bear obvious traits of the late phase of Nemunas culture, Globular Amphora culture and some evidences of the influence of Trzciniec culture. Group C contains almost no traces of Nemunas culture. The reconstruction (from the

available fragments) of the late (i. e., dominating in the considered settlement) type of pots (Fig. 14) revealed that, in spite of the presence of some slightly convex S-shaped beakers of Corded Ware culture, there dominated swollen amphoras with curved neck, pots with flared funnel-shaped neck, bucket-shaped pots and tulip-shaped beakers. The pots of groups B and C are dated back to the first half of the 2nd millennium BC. It is not clear whether they were separated by a time lapse.

Flint artefacts. They were rather evenly distributed over the investigated area (Fig. 15). It was impossible to differentiate the periods either stratigraphically or planigraphically. Of 692 collected flints, only 9% belonged to retouched artefacts (cores not included). The larger part of flints belonged to settlements of groups A and B.

The arrowheads were different. Three of them with patina (Fig. 16:1–3) got into the investigated area by chance from the neighbouring settlements during hunting. The remaining thin ones without patina (Fig. 16:4–6) most probably belonged to the early Nemunas culture settlement. The trapezium (Fig. 17:7) and a few hafted blades (Fig. 17:6) obviously belonged to the early group. The late settlement was represented by 18 triangles and various other similar points (Fig. 17:3–18). Some of them were made of flakes and retouched on both sides (Fig. 17:3, 12). The rest were made of blades and unifacial. The characteristic feature – slightly profiled edges. The late settlement also included a rhomboid point with wings (Fig. 17:9) and a couple of lanceolate points (Fig. 17:10, 15).

Spearheads (Fig. 17:2). Only three flatly retouched fragments of spearheads were found.

A **dagger** was found in the middle of the area. It was 10 cm long, with a retouched surface and the point processed on both sides. The dagger was manufactured from the local flint but corresponds to the type of dagger of the Bronze Age widely popular in Europe.

The number of uncovered **knives** was 41. All of them were cross- or long-hafted. The cross-hafted (Fig. 18:8, 10–12) ones were made of wide blades or flakes (23 items) and were oval-shaped. The long-hafted knives had a pointed end. Most knives were unifacial, lanceolate (Fig. 18:1–3, 6, 9, 13) or had a curved beak-shaped point and bent back (Fig. 18:4, 5, 7, 14). Many of them had wearmarks. They were probably used as sickles.

We collected 44 **scrapers**. They were made of 3–5 cm long blades or flakes (Fig. 19). All of them were thick and had perpendicular blades. Their shape ranged from oval to trapezoid or almond-shaped (Fig. 19:3–5, 7, 13, 15). Some scrapers were bifacial or two-edged.

The number of collected **burins** was 29. They were made of wide blades or large flakes. Many burins were of middle percussion (Fig. 20:1, 6, 11, 13). Some of burins were unifacial (Fig. 20:7). Another group included side-burins (Fig. 20:3, 4, 8, 9) and angle-burins on the end of broken blade (Fig. 20:5, 12; 21:1). Twin-burins were absent.

Slightly **retouched flakes** were used for casual works. The number of such uncovered flakes was 253. The num-

ber of uncovered **retouched blades** (Fig. 21:2) was 60 (unretouched blades – 827). The blades were 1.5–2.5 cm wide. No microburins or fixed parts of blades were found. Among the rarer artefacts we can mention 6 (7 ?) broken awls (Fig. 16:5; 21:12), small retouched artefacts for special purposes and 5 perches with thick points (Fig. 21:3–6). Many tools were designed for working the bone or horn artefacts. They were chisel blades (Fig. 21:15) and a side scraper (Fig. 21:8, 11). For grinding thin awls or pins, side scrapers with different depth concavities were used (Fig. 21:7, 9, 13, 14). The tools for retouching were made of narrow long cores (Fig. 21:16).

The **axes**, of which 18 items were found (Fig. 22), had an almost regular oval shape with a lens-shaped cross-section. They were made of cores. All of them were grinded and only later corrected by pecking. Eleven flakes of grinded axes were found.

Cores (Fig. 23). We found 75 cores and 131 fragments. They were 6–9 cm long.

The main shape – cores with single platforms. They were designed for chipping wide blades (Fig. 23:2, 5, 7). Some cores had a flake chipped off from the point (Fig. 23:6) or were pecked on all sides (Fig. 23:3). Another group included narrow, long copres with double platforms, which could be remade into retouching tools (Fig. 21:16) or burins (Fig. 23:4).

Lithics. The lithics are related with the main settlement. They were represented by a Baltic, boat-shaped blunt end of axe (Fig. 25:1) and a 17.8 cm long mattock (Fig. 25:2). Both were made of uralitic porphyrite. The finds included a small anvil (Fig. 25:3) and chisel (Fig. 25:4). Eleven weights made of simple field stones belonged to the settlement of Brushed Pottery culture.

The **chronology** and cultural **dependence** are determined typologically. Two habitation zones can be distinguished. The early neolithic Nemunas culture included pottery of group A (their sherds were rubbed smooth), stray points, a cross-bar, narrow blades, some scrapers and burins. They should be dated to the fifth-fourth millennium BC. There were no finds from middle and late Nemunas culture or Baltic Coastal culture. The main part of finds was represented by artefacts of the Bronze Age settlement (dated to the first half of the second millennium BC). The main types of artefacts were inherited from late Nemunas culture, in which the influence of Globular Amphora culture was very obvious. As a result, Nemunas culture had much in common with the so-called Linin's phase in Northern Poland. The size and shapes of flint artefacts were characteristic of various European cultures of the beginning of the Bronze Age. Judging from the mattock and knives-sickles or pestles, the main occupation was agriculture.

The scrapers with concavities designed to grind pins are particularly typical of the Bronze Age. Presumably, two phases of the culture should be distinguished according to the pottery of groups B and C.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location of the investigated area in Barzdis forest
Fig. 2. Plan of the investigated area
Fig. 3. The southern part of test trench and profiles of fire-places No. 1, 2, 3 and 9. 1 – turf, 2 – blackish sand, 3 – white sand, 4 – grey sand, 5 – yellowish-brownish habitation layer
Fig. 4. Sherd of Brushed Pottery culture from fire-place No. 3
Fig. 5. Arrangement of fire-places (with No.), postholes (without No.) and concavities (dotted line) in the north-eastern part of the investigated area.
Fig. 6. Fragment of northwestern part study area with sections of group I postholes Nos. 1, 2, 10–14
Fig. 7. Fragment of northwestern part of study area with sections of group II fire-places Nos. 7 and 8 and postholes Nos. 4, 6–9
Fig. 8. Pottery decorated with pinches, double-tooth and wedge impressions
Fig. 9. Pottery decorated with triangles, incisions and wedges
Fig. 10. Sherds of one pot decorated with columns and pinches
Fig. 11. Pottery decorated with pinches, pearl stripes, and overturned lenses

Fig. 12. Pottery decorated with stripes, cuts and with smooth surface
Fig. 13. Distribution of main motifs of ornaments in the investigated area: 1 – triangular and grain-shaped impressions, 2 – double-tooth impressions, 4 – nail impressions, 5 – columns, 6 – stripes.
Fig. 14. An attempt to reconstruct the profiles of late pottery
Fig. 15. Distribution of flint in study area: 1 – hilt points, 2 – triangle, 3 – trapezoidal arrowheads, 4 – knives, 5 – scrapers, 6 – oval axes
Fig. 16. Arrowheads
Fig. 17. Dagger (1), fragment of spearhead (2), arrow-heads (3–18)
Fig. 18. Knives
Fig. 19. Scrapers
Fig. 20. Burins
Fig. 21. Various flint artefacts: 1 – blade-burin, 2 – retouched blade, 3–6 – perches, 7–11, 13, 14 – multi-edged side scrapers, 12 – awl, 15 – chisel blade, 16 – tool for retouching
Fig. 22. Axes
Fig. 23. Grinded blade (1), cores (2–7)
Fig. 24. Lithics: 1 – blunt end of axe, 2 – pestle, 3 – anvil, 4 – mattock

Translated by Ada Jurkonytė

ПОСЕЛЕНИЕ ЛЕС БАРЗДИС

РЕЗЮМЕ

Обзор. Лесом Барздис называется мыс на ныне заросшем озере Дуба. В 1982 г. Институтом истории Литвы за полтора месяца была обследована территория площадью 808 м² (рис. 1, 2). Руководитель экспедиции – Р. Римантене.

Культурный слой на южной части изучаемой территории был перенесен и частично уничтожен вследствие трансгрессий озера, половодий и появившегося здесь позднее селения. На обследованной части территории сохранилось 6 очагов (рис. 3), не относящихся к основному поселению, хотя в песке, намывом на них позднее, были найдены кремневые изделия. Наиболее поздним, судя по находкам из железа, является очаг № 4, оставшийся от бывшего селения. Очаг № 3, судя по найденному на его дне черепку (рис. 4), а также согласно дате по C14 (Vs – 482) 2300 ± 100 вр, относится к культуре *штрихованной керамики* – к раннему периоду железного века. Несомненно, к этой же культуре относится и черепок горшка с гладкой поверхностью, найденный в очаге № 9, а также очаги № 1, 2 и 5, хотя находок в них не было обнаружено.

Основное поселение каменного и бронзового веков располагалось на северной части изучаемой территории, где поверхность была покрыта слоем дерна и лесной почвой толщиной 10–15 см, под которым залегал слой

серого песка толщиной 10–40 см, а еще ниже желтовато-бурый песок – основной слой находок толщиной 20–40 см. На северо-восточной части территории были выделены две группы столбовых ям, углублений и очагов (рис. 5, 6). Это – остатки строений.

К первой (южной) группе относятся 7 столбовых ям. Очагов не найдено. Два основных столба были вкопаны в грунт и обложены камнями (кв. 20 о и п), другие столбы были заострены и вколоты в землю, а между ними было углубление – утолщенный культурный слой.

Ко второй (северной) группе относятся 6 столбовых ям и 3 очага (№ 6, 7 и 8). В очаге № 6 (рис. 7) длиной 80 см и шириной 40 см найдена керамика, украшенная столбиками. От 2 других очагов остались лишь днища. По-видимому, эти очаги и столбовые ямы служили не для одного строения.

Восстановить план построек невозможно, так как сохранились лишь выжженные столбовые ямы, другие же истлели. Однако бесспорным является то, что строения были более прочными, нежели в каменном веке, и по своей конструкции они наиболее близки к постройкам в городищах. Основные столбы, поддерживавшие крышу, были вкопаны в землю, обложены камнями и упирались в каменное дно.

Керамика классифицировалась по 4 признакам: плотность материала, обработка поверхности, форма горшка и орнаментика. По плотности материала выделены 3 группы керамики – А, В и С. Плотность глиняной массы горшков группы А $d = 0,97-1,35$, в глине преобладали растительные примеси. Плотность глиняной массы горшков группы В $d = 1,65-1,75$, в глине преобладали примеси крупнотолченого кварцита, а растительной примеси было очень мало. Плотность глиняной массы горшков группы С $d = 1,8-2,02$, в глине преобладали примеси мелкой дресвы, растительная примесь отсутствовала.

Обработка изделий. Поверхность горшков группы А выровнена рукой, группы В ангобирована, а группы С выровнена рукой и ангобирована.

Форме горшков можно судить лишь по черепкам горловин и днищ. Горшки группы А были остродонными (рис. 8:20, 25; 9:22), с S-образным горлышком (рис. 8:18, 24). Такие горшки встречались и в группе В (рис. 9:21, 25; 10), однако все они были плоскодонными. Для горшков группы В характерно более изогнутое горлышко (рис. 8:1, 5; 9:1; 12:2, 5). Для этой группы горшков характерна воронкообразная горловина с ямками на изгибе и со срезанным снаружи венчиком (рис. 11:1, 4, 5, 10, 12). Горшки с тюльпанообразной горловиной, утолщенной снаружи (рис. 11:11; 12:1, 4), относятся к группе С. К этой же группе относятся и горшки в форме прямого ведра (рис. 11:13).

В зависимости от элементов орнамента и к и выделяются 10 групп горшков. Элементы повторяются в разных группах, различаются лишь мотивы. Украшения в виде наколов встречались лишь на горшках группы А, а в более позднее время наколы были лишь дополнительным элементом. Двухзубый накол как отдельный мотив характерен также для горшков группы А, а позднее он лишь дополнял другие мотивы. Аналогичное можно сказать о клиновидных наколах и надresaх, которые использовались для украшения венчика горшков группы В.

Украшения в виде треугольников, зерен, оттисков ногтей (при отсутствии других элементов) свойственны лишь горшкам группы А. Основным украшением горшков группы В были столбики и глубокие ямки, а также гусеницы, жемчужные полосы (мотивы косточек счетов или колочей проволоки), перевернутые капельки, полосы и надresaы. Все эти украшения были только на горшках из глины высокой плотности (группы В и С). Часть горшков была из плотной глиняной массы без орнамента.

Анализ планиграфически выявленных основных элементов украшения керамики различных групп (рис. 13) может дать лишь приблизительное представление о последовательности заселения в различные периоды. В центре северной части обследованной территории выделяются две площадки с наиболее ранним типом керамики, украшенной ямками, клиновидными и двухзубыми наколами, треугольниками (рис. 13:1-4). На окраине северо-восточной части территории выделяется группа керамики, украшенной столбиками, перевернутыми каплями и гусеницами (рис. 13:5, 6). Керамика группы С, для которой наиболее характерны мотивы полосок (рис. 13:7), преимущественно распространена в центре обследованной территории.

Происхождение керамики. Выделенные относящиеся к группе А остродонные горшки, украшенные ямками, двухзубыми наколами, треугольниками, оттисками ногтей, соответствуют изделиям раннего неолита *неманской культуры* в Литве и на соседних территориях. Этот период датируется V–IV тыс. до р.Х. (ca). В то же время в керамике группы В явно прослеживается культурное наследие поздней фазы *неманской культуры* и *культуры шаровидных амфор*, а также заметно некоторое влияние *тщинецкой культуры*. В керамике группы С наследие *неманской культуры* уже почти отсутствует. Анализ реконструированных на основе имеющихся археологических данных поздних (основных в этом поселении) типов горшков (рис. 14) показал, что, хотя в исследуемый период еще и были унаследованные из *культуры шнуровой керамики* слегка изогнутые (S-образные) кубки, однако преобладали маленькие выпуклые и с резко изогнутым горлышком амфоры, горшки с резко отогнутой воронковидной горловиной, тюльпанообразные кубки и горшки в форме ведра. Горшки групп В и С относятся к I половине II тыс. до р. Х. Разделял ли их промежуток времени – неясно.

Кремневые изделия были одинаково распространены на всей обследованной территории (рис. 15), однако ни стратиграфически, ни планиграфически распределить их не представлялось возможным. Из найденных 6292 кремневых находок лишь 9% были ретушированными (за исключением нуклеусов). Основная часть их принадлежала к поселениям групп В и С.

Черешковые наконечники различались. Три наконечника были с патиной (рис. 16:1-3), По-видимому, они случайно попали из эпилеолитных стоянок во время охоты. Другие наконечники были тонкие, без патины (рис. 16:4-6). Скорее всего, они принадлежали к ранней стадии *неманской культуры*. К ранней группе, несомненно, относились трапеция (рис. 17:7) и несколько вкладышей (рис. 17:6). Из позднего поселения собрано 18 экз. **треугольных** и родственных им наконечников (рис. 17:3-18). Некоторые были изготовлены из отщепов и ретушированы с обеих сторон (рис. 17:3, 12), другие – из ножевидных пластинок и ретушированы преимущественно с одной стороны. Отличительная черта – несколько профилированные края. К поздней группе относятся ромбовидный наконечник с шипами (рис. 17:9) и пара листовидных наконечников (рис. 17:10, 15).

От наконечников копий (рис. 17:2) найдены лишь 3 плоско ретушированных обломка.

Кинжал обнаружен в центре раскопа (кв. 16 м) Его длина 10 см, ретуширована поверхность, изготовлен из местного кремня, но соответствует широко распространенным в Европе типам кинжалов бронзового века.

Найден 41 **нож**. Ножи продольно и поперечно вставные. Поперечно вставные (рис. 18:8, 10-12) были изготовлены из широких ножевидных пластинок или из отщепов (23 экз.) овальной формы. Продольно вставные имели сужающееся острие. Ретушированы лишь с одной стороны. Продольно вставные были в форме лаврового листа (рис. 18:1-3, 6, 9, 13) или же с острием в виде изогнутого клюва, с выпуклой спинкой (рис. 18:4, 5, 7, 14). На многих из них сохранились следы применения в качестве серпов.

Найдено 44 скребка. Они были изготовлены из ножевидных пластинок длиной 3–5 см или из отщепов (рис. 19). Скрепки толстые с вертикальными лезвиями, продолговатые или овальные, некоторые были в форме трапеции или миндаля (рис. 19:3–5, 7, 13, 15). Некоторые концевые скребки были с ретушированными краями, встречались боковые и двухлезвийные скребки.

Найдено 29 резцов. Они изготовлены из широких ножевидных пластинок и крупных отщепов. Довольно много обнаружено срединных резцов (рис. 20:1, 6, 11, 13). Большая часть их была ретуширована с одного края (рис. 20:7). Другая группа – боковые резцы (рис. 20:3, 4, 8, 9) и наконец угловые – на конце сломанной ножевидной пластинки (рис. 20:5, 12; 21:1). Резцы-близнецы не найдены.

Для случайных работ использовались слегка ретушированные отщепы. Их найдено 253 экз. Ретушированных ножевидных пластинок (рис. 21:2) собрано 60 экз. (неретушированных было 827). Их ширина 1,5–2,5 см. Не было найдено ни одного микрореза, ни срединных частей ножевидных пластинок для вкладышей. Из более редких изделий следует отметить 6 (?) сломанных шильев (рис. 16:5; 21:12), мелкие сплошь ретушированные изделия специального назначения (5 экз.) и острия с толстыми верхушками – перфораторы (рис. 21:3–6). Многие орудия труда были предназначены для обработки изделий из кости и рога. Это – клинки стамесок (рис. 21:15), скобели с вогнутым лезвием (рис. 21:8, 11). Для шлифовки тонких шильев или булавок использовались скобели с вогнутым лезвием разной глубины (рис. 21:7, 9, 13, 14). Возможно, некоторые из них были фигурными изделиями. Инструменты для ретуширования были изготовлены из узких продолговатых нуклеусов (рис. 21:16).

Топорки. Найдено 18 экз. (рис. 22) почти правильной овальной формы, линзовидного среза, изготовлены зачастую из использованных нуклеусов. Все топорки были шлифованными, лишь позднее, после ремонта, они не подвергались шлифовке. Собрано 11 отщепов от сплошь шлифованных топориков.

Нуклеусы (рис. 23). Найдено 75 экз. (и 131 их часть) длиной 6–9 см. В основном одноплощадные, предназначались для раскалывания широких ножевидных пластинок (рис. 23:2, 5, 7), иногда от верхушки отколот отщепик (рис. 23:6) или верхушка обтесана со всех сторон (23:3). Вторую группу составляют узкие продолговатые двухплощадные нуклеусы, переделанные в орудия для ретуширования (рис. 21:16) или в резцы (рис. 23:4).

Каменные орудия были связаны с основным поселением. Это – обух балтийского лодкообразного топорика (рис. 24:1) и мотыга длиной 17,8 см (рис. 24:4). Обе находки из уралитного порфирита. В том же поселении найдены наковаленка (рис. 24:3) и пестик (рис. 24:2). Найденные 11 грузил и обычные полевые камни с незначительными следами их применения относятся к поселению *культуры штрихованной керамики*.

Хронология и культурная принадлежность поселения определяются лишь типологически. Четко различаются два этапа заселения. Керамика группы А относится к *неманской культуре* раннего неолита – найденные черепки сильно потертые. Кроме того, к этой группе относятся эписвидерские наконечники, трапеция, узкие ножевидные пластинки, вероятно, часть скребков и резцов. Изделий, относящихся к среднему и позднему периодам *неманской и жуцевской культур*, не найдено. Основная часть находок является наследием начала бронзового века, датируемым первой половиной II тыс. до р. Х. Основные типы изделий унаследованы из поздней *неманской культуры*, в которой преобладает влияние *культуры шаровидных амфор*. Эти особенности приближают этот период к так называемой фазе Линин в Северной Польше. Размеры и форма кремневых орудий свойственны разным культурам Европы начала бронзового века. Основным занятием было земледелие, о чем свидетельствуют найденные мотыга, серповидные ножи и пестики. Для бронзового века особенно характерны скобели со множеством вогнутых лезвий для шлифовки булавок. По-видимому, исходя из керамики групп В и С, можно выделить две фазы культуры.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Расположение обследованной территории в лесу Барздис

Рис. 2. План обследованной территории

Рис. 3. Южная часть пробного раскопа и разрезы очагов № 1, 2, 3 и 9: 1 – дерн, 2 – черноватый песок, 3 – белый песок, 4 – серый песок, 5 – желтовато-коричневатым культурный слой, 6 – кремень, 7 – черепки горшков

Рис. 4. Черепок штрихованной керамики из очага № 3

Рис. 5. Расположение очагов (с указанием номера), столбовых ям (без номера) и впадин (пунктир) на северо-восточной части обследованной территории

Рис. 6. Часть плана северо-восточной части обследованной территории с разрезами столбовых ям № 1, 2, 10–14 первой группы

Рис. 7. Часть плана северо-восточной части обследованной территории с разрезами очагов № 7, 8 (кружки) и столбовых ям № 4, 6–9 второй группы

Рис. 8. Керамика, украшенная ямками, двузубыми и клиновидными наколами

Рис. 9. Керамика, украшенная треугольниками, надрезами и клиновидными наколами

Рис. 10. Черепки горшка, украшенного столбиками и ямками

Рис. 11. Керамика, украшенная ямками, жемчужными полосками и перевернутыми капельками

Рис. 12. Керамика, украшенная полосками и надрезами, и с гладкой поверхностью

Рис. 13. Распространение основных мотивов орнамента керамики на обследованной территории: 1 – оттиски треугольников и зерен, 2 – двузубые оттиски, 3 – клиновидные наколы, 4 – оттиски ногтей, 5 – столбики, 6 – полоски

Рис. 14. Попытка реконструкции профилей поздних горшков

Рис. 15. Распространение типов кремня на обследованной территории: 1 – черешковые наконечники, 2 – треугольные наконечники, 3 – трапециевидные наконечники, 4 – ножи, 5 – скребки, 6 – оральные топоры

Рис. 16. Черешковые наконечники

Рис. 17. Кинжал (1), часть наконечника копья (2), наконечники стрел (3–18)

Рис. 18. Ножи

Рис. 19. Скребки

Рис. 20. Резцы

Рис. 21. Различные кремневые орудия: 1 – ножевидная пластинка (резец), 2 – ретушированная ножевидная пластинка, 3–6 – острия, 7–11, 13, 14 – скобели со несколькими лезвиями, 12 – шило, 15 – клинок стамески, 16 – орудие для ретуширования

Рис. 22. Топоры

Рис. 23. Шлифованная ножевидная пластинка (1) и нуклеусы (1–7)

Рис. 24. Каменные орудия: 1 – обух топорика, 2 – пестик, 3 – наковаленка, 4 – мотыга

Перевела Она Дундайте